

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา กระแสโลกาภิวัตน์ที่เน้นค่านิยมทางวัตถุ เป็นวัฒนธรรมใหม่ที่แทรกซึมเข้าไปในชุมชนทั่วโลก ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ได้ส่งผลกระทบต่อบาทบาทหญิงในสังคมที่ต้องการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป ผลกระทบที่เกิดขึ้นในประเด็นของเครือข่ายยาเสพติด มีส่วนผลักดันให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆบนพื้นที่สูงในภาคเหนือ โดยเฉพาะชุมชนม้ง ต้องกลับเข้าสู่กระบวนการค้ายาเสพติดอย่างต่อเนื่อง โดยมีนายทุนทั้งในเมืองและในท้องถิ่น รวมทั้งเจ้าหน้าที่ตำรวจบางคนในท้องถิ่นหนุนหลังอยู่ (ประสิทธิ์ ลิขิตา และคณะ, 2541) เป็นการตอกย้ำว่าปัญหาเสพติดเป็นหนึ่งในภาพลักษณ์ ที่ถูกสร้างและผลิตซ้ำในสังคมไทยที่เกี่ยวกับชาวม้ง แม้ว่าชาวม้งได้ดิ้นรนต่อสู้ หรือแสดงปฏิกิริยาตอบโต้ ต่อภาพตีตราดังกล่าวในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาก็ตาม (อรัญญา ศิริผล, 2544) เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อเฮโรอีนระบาดหนักในชุมชนบนที่สูงประมาณช่วงปี พ.ศ.2532-2539 และยาบ้าเริ่มระบาดหนักในปี พ.ศ. 2539 เป็นต้นมา ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชีวิตและครอบครัวของผู้หญิงกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงหลายกลุ่ม ที่ประเพณีวัฒนธรรมไม่เปิดพื้นที่ทางสังคมให้ผู้หญิง

ในสังคมม้งที่ยึดจารีตประเพณี มีความเชื่อมโยงระบบเครือญาติที่มีบทบาทในการควบคุมไม่ให้ชาวม้งประพฤติเบี่ยงเบนไปจากปทัสถานและจารีตดั้งเดิม ที่ยึดถืออย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันโดยมีความสัมพันธ์ทางสายเลือดที่สืบทอดจากฝ่ายบิดา ประกอบกับวิถีคิดที่ถือว่าผู้หญิงเป็นสมบัติของผู้ชาย (เสถียร ฉันทะ, 2544) ทำให้สถานภาพทางสังคมของผู้ชายสูงกว่าผู้หญิง บทบาทการตัดสินใจในเรื่องต่างๆผู้ชายจึงเป็นใหญ่ ถือว่าลูกสาวเป็นผู้หญิงของคนอื่น เพราะเมื่อแต่งงานออกไปก็ถือว่ากลายเป็นคนของตระกูลสามี ดังที่ Geddes (1976: 82) บรรยายการพรางจากบ้านเกิดของเจ้าสาวเพื่อไปเป็นคนของบ้านเจ้าบ่าวไว้ว่า “สำหรับหญิงสาวที่ต้องจากบ้านเกิด ไปร่วมชีวิตกับเจ้าบ่าวในถิ่นไกลนั้น ความวิตกกังวลสับสนในใจย่อมรุนแรง นับแต่บัดนี้ไปเธอจะขาดจากบ้าน จากตระกูล ซึ่งเคยอุปถัมภ์ค้ำจุนทะนุบำรุงทั้งกายและใจของเธอมาแต่น้อยกลุ่มใหญ่ มังมีลำนำเพลงหลายเพลง ที่ถ่ายทอดความเศร้าของหญิงสาว คราวต้องจากความอบอุ่นเร่ร่อนของวัยเยาว์ และความกลัวในเหตุการณ์ข้างหน้า ที่อาจจะพบแต่ภาระหนักและความอ้างว้างไปตลอดชีวิต” (อ้างในพอลและอีเลน ลูวิส, 2528: 127)

งานของ Yang (2003) ยังได้ต่อยอดแนวคิดชายเป็นใหญ่หรือปิตาธิปไตยใน วิถีชีวิตของ “ผู้หญิงมั่ง” การที่ผู้หญิงจะมีพื้นที่และตำแหน่งแห่งที่ในสังคมมั่งได้ ก็ต้องผ่านการเชื่อมโยงตัวเอง กับผู้ชายคือพ่อหรือสามี ในกรณีที่เกิดการหย่าร้างหรือสามีเสียชีวิตผู้หญิงมั่งกลายเป็น “คนไร้ระบบ ความเชื่อ” ขาดบรรพบุรุษคอยปกป้องคุ้มครองยามเจ็บไข้ได้ป่วยและต้องการที่พึ่งทางใจ ไม่มีโลก แห่งบรรพบุรุษ ที่สามารถเดินทางไปได้เมื่อวันสุดท้ายของชีวิตมาถึง ด้วยเหตุนี้ผู้หญิงที่หย่าร้างหรือ สามีเสียชีวิต จึงต้องหาผู้ชายคนใหม่เพื่อแต่งงาน เพื่อที่ดวงวิญญาณของเธอจะได้มีที่ไป และไม่เป็น วิญญาณที่ไร้บ้านหลังความตาย อุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ในสังคมมั่งยังปรากฏให้เห็นในงานศึกษา เกี่ยวกับมั่งในชุมชนภาคเหนือของไทย (Symond, 1991) หรือนักศึกษาชาวมั่งที่อพยพโยกย้ายไป ต่างประเทศ (Rice, 2000)

อีกทั้งวิถีคิดของสังคมมั่ง ที่ถือว่าผู้หญิงเป็นสมบัติของผู้ชาย ทำให้ภรรยาหม้ายต้องอยู่ อย่างไร้อนาคต ดังกรณี “ผู้หญิงมั่ง” ที่สามีเสียชีวิตหรือหายสาบสูญไป หรือสามีติดคุกเป็นระยะ เวลานานหรือตลอดชีวิต สถานการณ์ดังกล่าวกดดันให้ผู้หญิงมั่งบางส่วน ต้องตัดสินใจหลบหนีเข้า เมือง และมีบางรายหาทางออกไม่ได้ถึงกับฆ่าตัวตาย จะเห็นว่าผู้หญิงมั่งแทบจะไม่มีพื้นที่ใน สังคมมั่งเลย หากไม่ปฏิบัติตามอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ในสังคมมั่ง ขณะเดียวกันผู้หญิงมั่งก็จะ กลายเป็น “คนขายขอบของชายขอบ” ในสังคมมั่งทันทีหลังจากการหย่าร้างหรือสามีเสียชีวิต เพราะ การขาดสามีไม่เพียงแต่ทำให้ผู้หญิงมั่งไม่มีตำแหน่งแห่งที่ในสังคมเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการขาด ระบบความเชื่อ และบรรพบุรุษที่จะปกป้องเธอและครอบครัวเมื่อยามต้องการ ยิ่งกว่านั้นยังไม่ สามารถกลับไปเป็นสมาชิกใหม่อีกครั้งในครอบครัวของพ่อแม่เกิดของตนได้ (ขวัญชีวัน บัวแดง และคณะ, 2546)

งานของขวัญชีวันและคณะ ยังชี้ให้เห็นว่าปัจจุบันขณะที่กฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรมกลุ่ม ชาตพันธุ์มั่ง ที่ใช้ระบบแซ่ตระกูลสืบเชื้อสายทางผู้ชายและอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ ยังเป็น ตัวควบคุมพฤติกรรมและกักขังผู้หญิงมั่ง ทำให้ผู้หญิงมั่งบางส่วนตัดสินใจย้ายถิ่นหลบหนีเข้ามาใน เมือง เพื่อให้หลุดพ้นจากกรงเหล็กทางวัฒนธรรมและการถูกนิโทษจากสังคมหมู่บ้าน จึงเป็นการ เปิดโอกาสในการแสวงหาเส้นทางและพื้นที่ ในการประกอบอาชีพทางเลือกใหม่ในเมืองสำหรับ ตัวเองด้วย ปรากฏการณ์นี้ยังส่งผลกระทบมิใช่ในกลุ่มผู้หญิงที่แต่งงานแล้วเท่านั้น แต่ผู้หญิงมั่งใน วัยเด็กและเยาวชนก็ถูกสถานการณ์ผลักดันให้เข้ามาอยู่ในตัวเมืองมากขึ้นเช่นกัน โดยเฉพาะในช่วง ทศวรรษที่ผ่านมา นอกจากนี้ปัญหาระบบการผลิตที่มีอยู่อย่างจำกัด และถูกควบคุมการใช้ที่ดิน โดย รัฐไม่สามารถตอบสนองความต้องการในการเลี้ยงชีพได้ หลายกลุ่มชาตพันธุ์จึงอพยพเข้าสู่ตัวเมือง ใหญ่ เช่น เชียงใหม่หรือกรุงเทพฯ เพื่อทำงานเป็นแรงงานรับจ้าง ขายผัก ขายดอกไม้ ขายของตาม สถานที่ท่องเที่ยวรวมถึงขายบริการทางเพศด้วย (ทวิษ จตุรพรฤกษ์ และคณะ, 2540)

ช่วงปลายทศวรรษ 2520 ผู้ศึกษาได้เข้าร่วมงานในหน่วยงานเอกชนแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่ ที่ได้จัดโครงการสนับสนุนช่วยเหลือเยาวชนหญิงในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบน โดยผ่านกระบวนการฝึกอบรมด้านชีวิตกลุ่ม และวิชาชีพตัดเย็บเสื้อผ้าระยะยาว 2 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ.2509 มาจนถึงปัจจุบันกว่าสี่สิบปีแล้ว ทั้งนี้เพื่อช่วยป้องกันเยาวชนหญิง ให้หลุดพ้นจากการเผชิญกับภาวะเสี่ยงต่อการถูกล่อลวงชักนำ และผลักดันเข้าสู่วงจรธุรกิจการขายบริการทางเพศ เป็นการเปิดโอกาสอีกทางเลือกหนึ่งสำหรับเยาวชนหญิงกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่มาจากครอบครัวฐานะยากจนและมีปัญหาครอบครัวรอบด้าน จะได้มีพื้นที่ในการสร้างตัวตน ผ่านกระบวนการพัฒนาด้านคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ผู้หญิง ควบคู่ไปกับการฝึกด้านอาชีพตัดเย็บเสื้อผ้า เป็นการต่อยอดพื้นฐานงานฝีมือของผู้หญิงกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งถือว่าเป็นต้นทุนทางสังคมอย่างหนึ่ง ที่ได้รับการปลูกฝังและสืบทอดในวิถีชีวิตของชาวม้ง จากผู้หญิงม้งรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง ผ่านมาหลายชั่วอายุคนมาจนถึงปัจจุบันนี้ ดังที่หญิงสาวม้งคนหนึ่งที่ผ่านมาโครงการนี้กล่าวว่า “ผู้หญิงม้ง ทำงานผ้า ตลอดชีวิต”

ผู้ศึกษาได้สังเกตเห็นการเปลี่ยนแปลงของจำนวนหญิงสาวกลุ่มชาติพันธุ์ ที่สนใจสมัครเข้ามารับการฝึกอบรมวิชาชีพตัดเย็บเสื้อผ้าสตรี ซึ่งในช่วงทศวรรษแรกของการเริ่มโครงการในปี พ.ศ.2509 จะมาจากกลุ่มคนเมืองพื้นราบ และกลุ่มกะเหรี่ยงเป็นส่วนใหญ่ มีกลุ่มลัวะเข้ามาบ้าง ส่วนม้ง ลาหู่ อาข่า เริ่มสมัครเข้ามาในช่วงต้นทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ในกรณีของกลุ่ม “ผู้หญิงม้ง” ช่วงสิบปีแรกมีจำนวน 10 คน มาจากพื้นที่จังหวัดน่าน เชียงใหม่ และพะเยา ช่วงทศวรรษ 2530 มีเพียงแค่ 3 คน แต่พอเริ่มทศวรรษ 2540 จำนวนผู้ได้รับการอบรมมีถึง 45 คน เพิ่มขึ้นกว่าสิบเท่าตัว และเฉพาะในปี พ.ศ.2550 ที่ผ่านมาก็มีจำนวน 9 คน จำนวนผู้หญิงม้งที่ผ่านกระบวนการอบรมในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา รวม 67 คน ส่วนใหญ่มาจากพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ 42 คน รองลงไปคือ เชียงราย 13 คน น่าน 6 คน พะเยา 3 คน และจากแม่ฮ่องสอน ดาก เพชรบูรณ์แห่งละ 1 คน แสดงให้เห็นแนวโน้มของเยาวชนหญิงม้ง ในการเข้ามาเป็นแรงงานหรือแสวงหาพื้นที่ ที่จะมีอิสรภาพในการพัฒนาตัวตน เพื่อยกระดับศักดิ์ศรีและฐานะความเป็นอยู่ในตัวเมืองนับวันยิ่งมากขึ้น

ช่วงระยะเวลาเดียวกัน แนวโน้มจากการศึกษาชุมชนม้งบ้านป่ากลาง ตั้งแต่เริ่มทศวรรษ 2540 ที่เรียกว่าเป็น “ยุคการอพยพเข้าเมือง” ซึ่งไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะที่บ้านป่ากลางเท่านั้น แต่เกิดขึ้นในชุมชนม้งในวงกว้าง ด้วยข้อจำกัดเรื่องพื้นที่ทำมาหากิน โดยเฉพาะการกันพื้นที่ทำมาหากินของชาวบ้าน เพื่อนำไปปลูกป่าและประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ เข้าไปทับพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน บวกกับความขัดแย้งที่เริ่มมีมากขึ้นภายในชุมชนเองและกับชุมชนภายนอก และเป็นยุคที่ยาบ้าเข้ามาในชุมชนเพิ่มมากขึ้น ทำให้ลูกหลานชาวม้งเกิดความรู้สึกไม่มั่นคงในชีวิต กับการทำมาหาเลี้ยงชีพแบบที่พ่อแม่เคยทำมา ประกอบกับเยาวชนทั้งชายและหญิงในหมู่บ้านมีโอกาสเรียนหนังสือมากขึ้น จึงทำให้ตัดสินใจเข้าเมืองเพื่อแสวงหาโอกาสและพื้นที่ ในการประกอบอาชีพสำหรับอนาคตของ

ตัวเอง (ประสิทธิ์ ลิปรีชาและคณะ, 2546) ผู้ศึกษาสังเกตว่าเยาวชนหญิงมั่งที่เข้ามาสู่โครงการอบรมในช่วงหลังนี้ ยังมีคนที่ไม่จบชั้นประถมต้น แต่หลายคนจบชั้น ม.3 จากโรงเรียนขยายโอกาสในหมู่บ้านทำให้ทักษะในการสื่อสารด้วยภาษาไทยทั้งการพูด อ่าน เขียน มีส่วนช่วยเสริมสร้างความมั่นใจและกล้าที่จะติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นเพิ่มมากขึ้น

แนวโน้มการอพยพเข้าเมือง นับว่าเป็นผลจากความล้มเหลวจากนโยบายและวาทกรรมการพัฒนาของรัฐไทย ที่เริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2504 ที่แฝงด้วยอคติทางชาติพันธุ์ และการเลือกปฏิบัติกับผู้คนชายขอบในสังคม โดยเฉพาะกับผู้หญิงที่โดยทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่แล้ว เป็นเพศที่มีฐานะต่ำกว่าผู้ชาย ดังนั้นโครงการที่นำโดยระบบชายเป็นใหญ่ของรัฐ จึงยังตอกย้ำความเป็นชายขอบของผู้หญิงในสังคมเป็นเท่าตัว ผู้หญิงจึงกลายเป็นกลุ่มที่ไม่มีอำนาจและบทบาทใดๆ ในสังคม (ชลดา มนตรีวัต, 2541) บวกกับแรงกดดันทางด้านเศรษฐกิจ และการล่มสลายของความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศ ในกระบวนการผลิตของครอบครัวและชุมชน ส่งผลให้ไม่มีพื้นที่ให้ผู้หญิงยืนในสังคมของตน และได้เป็นแรงผลักดันให้ผู้หญิงกลุ่มหนึ่งต้องพลัดถิ่น เข้าไปใช้ชีวิตในพื้นที่สังคมเมืองเชียงใหม่ แม้ว่าจะต้องดิ้นรนอย่างหนัก เพื่อให้ได้ค่าตอบแทนเป็นเงินสดมาเป็นค่าใช้จ่ายที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต และตอบสนองความอยากได้ใคร่มีที่เพิ่มเป็นเงาตามตัว (ทวิช จตุรพฤกษ์ และคณะ, 2540)

ขณะเดียวกันกลายเป็นจุดพลิกผัน ให้เกิดการเปิดพื้นที่ใหม่ของผู้หญิงชายขอบ ในเวทีของการเจรจาต่อรอง เพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศ การอพยพเข้ามาในเมืองของผู้หญิงมั่งที่นับวันเพิ่มจำนวนมากขึ้น ปรากฏการณ์เช่นนี้อาจสวนทางกับความคาดหวังเดิมของพ่อแม่ ที่ต้องการให้ลูกสาวอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน เป็นแรงงานทั้งในบ้านและในไร่ ไม่สนับสนุนให้เรียนหรือประกอบอาชีพอื่น เพราะพอเริ่มแตกเนื้อสาวรุ่น ก็ต้องแต่งงานและแยกออกไปอยู่กับครอบครัวสามี ตัดขาดจากครอบครัวพ่อแม่เกิด ไม่มีอำนาจต่อรองใดใดทั้งสิ้น ขณะเดียวกันการดิ้นรนต่อสู้ในพื้นที่เมืองได้กลายมาเป็นเครื่องมือในการต่อรองอำนาจกับครอบครัว เป็นการช่วยยืดเวลาของผู้หญิงมั่งที่จำต้องแต่งงานตั้งแต่อายุยังน้อยตามธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติมา โดยไม่มีโอกาสเตรียมตัวหรือมีสิทธิในการเลือกตัดสินใจแต่อย่างใด

จากการศึกษาของ Mills (2001) เกี่ยวกับประสบการณ์ของผู้หญิงอีสานที่เดินทางเข้าไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมในภาคกลาง พบว่าระหว่างเส้นทางชุมชนหมู่บ้านไปสู่สังคมเมือง ผู้หญิงมีความคาดหวังต่อชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่มองว่าการเดินทางเป็นเรื่องของผู้ชาย ได้อธิบายการอพยพเข้ามาทำงานในเมืองด้วยความหมายใหม่ คือ การนิยามถึงการเป็นลูกสาวที่ดีเป็นผู้หญิงที่ทันสมัย มิสส์ได้ให้ข้อสังเกตกับการเดินทางอพยพมาทำงานในเมืองของผู้หญิงกลุ่มนี้ว่า ไม่ใช่แค่เปลี่ยนพื้นที่หรือหลีกเลี่ยงจากความขาดแคลนทางเศรษฐกิจ แต่ยังมิ้นยของการ

ปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์และความสัมพันธ์ทางสังคมด้วย ซึ่งงานที่ศึกษาโดยตรงเกี่ยวกับกลุ่มผู้หญิงม้ง คำฟ้าไขกัญชง และผู้หญิงขายดอกไม้สด ในเขตพื้นที่อำเภอเมืองเชียงใหม่ เป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัว ท่ามกลางบริบทการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้เป็นอย่างดี (กรรทอง สุดประเสริฐ, 2551 และ กัลยา จุฬารัฐกร, 2551)

งานศึกษาชิ้นนี้ เลือกที่จะศึกษาชีวิตของตัวแทน “ผู้หญิงม้ง” กลุ่มเล็กกลุ่มหนึ่งในฐานะ “ผู้กระทำการ” (agent) ที่หลุดออกจากบริบทเดิมและได้ผ่านกระบวนการฝึกอบรมด้านทักษะฝีมือระยะหนึ่ง ก่อนที่จะเริ่มทำงานเพื่อสร้างเนื้อสร้างตัวในตัวเมืองเชียงใหม่ ต้องเผชิญกับสภาพสังคมภายใต้บริบทความสัมพันธ์ทางอำนาจใหม่ ผู้หญิงม้งจึงต้องปรับกระบวนการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย ในบทบาทและสถานภาพใหม่ เพื่อเปิดพื้นที่ที่สาม (third space) ในการต่อรองและนิยามเกี่ยวกับการเป็นชายขอบของตนเองในบริบทใหม่ เป็นการเพิ่มพลังต่อรองความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศ โดยนำเสนอตัวตนที่เชื่อมโยงกันอยู่ในทุกมิติของบริบทข้ามถิ่น (translocal context) เพื่อให้ได้ “ตำแหน่งแห่งที่” ทางสังคมในฐานะมี “ตัวตน” เพื่อปรับเปลี่ยนต่อรอง ตอบโต้ และผลิตใหม่ กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน เปิดพื้นที่เพื่อให้เห็นชัดเจนถึงปฏิบัติการของการมีอยู่ในนัยที่เป็นตัวตนของผู้หญิงม้ง แม้จะถูกเบียดขับให้เป็นคนชายขอบ แต่ยังคงมีพลังของเตาไฟร้อนเก่าเตาที่ไม่มอดดับ ในการที่จะสร้างและเปิดพื้นที่ทางสังคมในลักษณะที่เป็นพลวัต ทั้งในบริบทใหม่และในบริบทเดิม แม้ว่า “เตาไฟเก่าเตา ยังไม่ร้อนเท่าพระอาทิตย์ดวงเดียว เปรียบเช่นลูกสาวเก่าคน ก็ดีไม่เท่าลูกชายคนเดียว” ในวาทกรรมที่ถูกสร้างผ่านสภามิตม้งมาหลายชั่วอายุคน

ซึ่งอานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544) ได้ชี้ให้เห็นนัยของอำนาจ ที่เกิดจากการสร้างวาทกรรมต่างๆ ในการนิยามความหมาย ของความสัมพันธ์ในเชิงผูกขาดอำนาจ และในการอธิบายความจริงที่มักเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาท่ามกลางปฏิสัมพันธ์กันในทุกๆ ด้าน ซึ่งปรากฏอยู่ในภาษาและปฏิบัติการสืบทอดต่อเนื่องกันมาในชีวิตประจำวันของทุกกลุ่มชาติพันธุ์ โดยไม่จำเป็นต้องเป็นคู่ตรงกันข้ามกันเสมอไป ที่มองความสัมพันธ์เชิงอำนาจเพียงในแง่ของการครอบครองและการต่อต้านเท่านั้น แต่ยังมี “พื้นที่ที่สาม” สำหรับการเสริมพลังต่อรองอำนาจด้วยเช่นกัน ดังสภามิตม้งที่สอนเกี่ยวกับชีวิตที่ว่า “แม่ปิ่นด้าย พ่อสานเชือก แม่ฟังพ่อสอน พ่อฟังแม่สั่ง” (ประสิทธิ์ ลิปรีชา, 2537) ที่ไม่ค่อยถูกหยิบยกขึ้นมากล่าวถึง แต่ได้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศ ที่ต้องเกื้อหนุนกัน และก้าวไปด้วยกันเท่านั้น จึงจะช่วยให้หลุดพ้นจากอำนาจวาทกรรมหลักที่ครอบงำอยู่

งานศึกษาชิ้นนี้ ผู้ศึกษามีประเด็นคำถามที่ต้องการทำความเข้าใจว่า

1.1.1 อะไรเป็นปัจจัยและเงื่อนไขสำคัญที่เบียดขับและผลักดันผู้หญิงม้ง ให้หลุดออกจากครอบครัวและชุมชนในบริบทสังคมชายเป็นใหญ่ กลายเป็นคนชายขอบ อพยพเข้ามาในตัวเมืองเชียงใหม่ นับวันยิ่งมากขึ้น และ

1.1.2 ผู้หญิงม้งมีกระบวนการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศ ผ่านพื้นที่ที่สามของปฏิบัติการต่อรองอำนาจในบริบทสังคมชายเป็นใหญ่ อย่างไร

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1.2.1. เพื่อทำความเข้าใจ เงื่อนไข ปัจจัยสำคัญ ในบริบทสังคมชายเป็นใหญ่ของครอบครัวและชุมชนม้ง ที่เบียดขับผู้หญิงม้งให้กลายเป็นคนชายขอบ อพยพย้ายถิ่นเข้ามาในตัวเมืองเชียงใหม่ นับวันยิ่งมากขึ้น

1.2.2. เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจ กระบวนการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศของผู้หญิงม้ง ในการนำเสนอตัวตนผ่านพื้นที่ที่สามของปฏิบัติการเสริมพลังต่อรองอำนาจภายใต้อุดมการณ์ชายเป็นใหญ่

1.3 แนวคิดและการทบทวนวรรณกรรม

ในการศึกษานี้มีแนวคิดแรก คือ **อัตลักษณ์ชาติพันธุ์และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศ** เพื่อทำความเข้าใจว่าในบริบทสังคมชายเป็นใหญ่ในวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ความสัมพันธ์ในการผลิตและความสัมพันธ์ระหว่างเพศ แปรเปลี่ยนไปอย่างไรจึงส่งผลกระทบให้ผู้หญิงม้งถูกเบียดขับให้เป็นคนชายขอบออกไปจากบริบทเดิม

แนวคิดที่สอง **กระบวนการทำให้เป็นชายขอบ** เพื่อทำความเข้าใจในผลกระทบของวาทกรรมหลักการพัฒนาในบริบทของชาติ ที่ครอบงำและส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น โดยเฉพาะการตีตราและสร้างความเป็น“คนอื่น” ให้กับชนกลุ่มน้อยหรือกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ จนก่อให้เกิดกระบวนการเบียดขับให้เป็นชายขอบกลายเป็นคนพลัดถิ่น ถูกผลักดันให้ออกจากบริบทชายเป็นใหญ่เดิมไปต่อสู้ปรับตัวเผชิญหน้ากับสถานการณ์ในบริบทใหม่และพื้นที่ใหม่

แนวคิดที่สาม **พื้นที่ที่สามกับการเพิ่มพลังอำนาจต่อรอง** ผู้หญิงกลุ่มชาติพันธุ์ ได้มีการนำเสนอตัวตนและยุทธวิธีที่เลื่อนไหล ในการเปิดพื้นที่ใหม่ทางสังคม เพื่อปรับเปลี่ยนและเพิ่มพลังอำนาจต่อรองในความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ทั้งในบริบทเดิมและในบริบทใหม่ โดยผ่านพื้นที่ที่สามของปฏิบัติการต่อรองอำนาจอย่างไร

1.3.1 อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ และ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศ

อภิญญา เฟื่องฟูสกุล (2546) ได้สรุปอิทธิพลของแนวคิดหลังสมัยใหม่ กับการศึกษาเรื่องชาติพันธุ์จากนัยของคนไม่มีศาสนาหรืออารยธรรม ที่ใช้มาตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 14 จนถึงกลางศตวรรษที่ 19 แล้วค่อยกลายความหมายไปสู่มนทัศน์เชื้อชาติ (Eriksen, 1999) ซึ่งแผ่กระจายความคิดของทฤษฎีวิวัฒนาการทางสังคมแบบดาร์วิน นั่นคือแบ่งคนเป็นกลุ่มเผ่าพันธุ์ต่างๆ ด้วยหลักเกณฑ์ทางกายภาพ คือ สีผิว มีการจัดตำแหน่งแห่งที่เผ่าพันธุ์ตามแนวตั้ง อธิบายว่าบางเผ่าพันธุ์คือคนผิวขาว มีแนวโน้มฉลาดและมีความสามารถมากกว่าคนผิวดำ หรือคนผิวสีอื่นๆ ซึ่งเชื่อมโยงกับที่มาของแนวคิดเรื่องปิตาธิปไตย (Patriarchy) ที่ยังคงได้รับอิทธิพลอย่างสูงจากแนวคิดหลักของสตรีนิยมตะวันตกหรือนักสตรีนิยมผิวขาวรุ่นแรกๆ

“เพศภาวะ” (gender) ถูกนิยามและวิเคราะห์ในมุมมองแรก และพยายามที่จะค้นหาเงื่อนไขนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่เหลื่อมล้ำ ระหว่างเพศ ซึ่งในบริบทเช่นนี้ปิตาธิปไตยถูกนำเสนอในฐานะเป็นแนวคิดสำคัญ หมายถึงระบบซึ่งผู้ชายในฐานะเป็นกลุ่มทางสังคมที่ถูกสร้างขึ้นให้มีบทบาทฐานะสูงกว่า และมีอำนาจเหนือกว่าผู้หญิง โดยใช้บังคับผ่านความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม และในสังคมอุตสาหกรรมที่เข้ามาแทนที่สังคมเกษตรกรรม ความเหนือกว่าของเพศชายถูกสร้างและบังคับใช้โดยผ่านระบบกฎหมาย เช่น ระบบภาษีและสวัสดิการสังคม รวมถึงด้านทัศนคติ ค่านิยม และปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน (McDowell, 1999 อ้างใน ยศ สันตสมบัติ, 2544)

แนวคิดเรื่องปิตาธิปไตยใน “สตรีนิยมผิวขาวๆ” ที่ ยศ สันตสมบัติ (2544) ได้เสนอให้มีการตีความใหม่และปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วย “เพศภาวะ” และ “เพศสัมพันธ์” ระหว่างเพศและกลุ่มคนต่างๆ ในสังคมไทย ในลักษณะที่หลากหลายและซับซ้อนมากขึ้น ซึ่งมีอาจทำความเข้าใจโดยอาศัยมุมมองในลักษณะทวินิยมแยกขั้ว และเน้นการเอารัดเอาเปรียบระหว่างหญิงกับชายเป็นหลัก แต่จำเป็นต้องศึกษาทำความเข้าใจเพศภาวะและเพศสัมพันธ์ ในฐานะที่เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่ถูกสร้างขึ้นและผลิตใหม่อย่างสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสถานการณ์ โดยให้ความสำคัญกับบริบทเงื่อนไข มิติ และมุมมองอันหลากหลายและเลื่อนไหล ผ่านกาลเวลามาแต่ละยุคสมัย

งานของ Mohanty (1991) ได้วิพากษ์แนวคิดสตรีนิยมตะวันตกว่ามักครอบงำความคิดและมองไม่เห็นความแตกต่างของสตรีในโลกที่สาม งานศึกษาผู้หญิงจากวาทกรรม “สตรีนิยมผิวขาว” จึงกลายเป็นหลุมพรางในการทำความเข้าใจผู้หญิงในแต่ละสังคมที่แตกต่างกัน กล่าวคือสตรีนิยมตะวันตกมองว่าปิตาธิปไตยเป็นชุดของความเหลื่อมล้ำทางโครงสร้าง ยึดติดกับแนวคิดแบบเส้นตรง ที่มองความเจริญก้าวหน้าและความทันสมัยในฐานะเป็นอุดมคติที่ควรไปให้ถึง จึงมักจะเลยเงื่อนไขความซับซ้อนของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ชนชั้น ประวัติศาสตร์ รวมทั้งเงื่อนไขการพัฒนาอีกด้วยด้วย อคตินี้ทำให้การศึกษาหันมาใช้แนวคิด “ความเป็นชาติพันธุ์” โดยมีแนวสารถะ

นิยมเชิงวัฒนธรรมซึ่งเชื่อว่า ความเป็นชาติพันธุ์เป็นหน่วยทางสังคม ที่มีแก่นแกนอยู่ที่ลักษณะดั้งเดิมทางวัฒนธรรม เช่น การมีภาษา ความเชื่อทางศาสนา และพิธีกรรม ตลอดจนระบบสืบสายตระกูลของระบบเครือญาติ เพศสภาพเองก็มีความซับซ้อนและหลากหลาย จึงอาจมีลักษณะจำเพาะเจาะจงที่แตกต่างกันออกไป ตามบริบทพื้นที่และประวัติศาสตร์ และกลายมาเป็นเพียงตัวแปรตัวหนึ่งที่จำเป็นต้องพิจารณาควบคู่ไปกับตัวแปรอื่นๆ เช่น ชนชั้นและความเป็นชาติพันธุ์

ปีนแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2550) เห็นว่าบทบาททางประวัติศาสตร์ มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการสร้างความทรงจำในอดีตร่วม ความผูกพันกับผืนแผ่นดิน ขนบประเพณี หรือวิถีชีวิตที่สามารถดำรงอยู่ได้เป็นเวลานาน และก่อรูปเป็นอัตลักษณ์ร่วมทางชาติพันธุ์ แม้ว่าสถาบันทางการเมืองที่ผลิตซ้ำความเชื่อและจิตสำนึกดังกล่าว จะไม่ได้ดำรงอยู่อีกต่อไปแล้วก็ตาม ดังพบได้ในผู้อพยพย้ายถิ่นทั้งโดยเต็มใจและไม่เต็มใจ ผู้ศึกษาเห็นว่ากรณีคนม้งที่อพยพไปอยู่ในยุโรป-อเมริกา ได้ปรับตัวเข้ากับสถานการณ์สังคมใหม่ ขณะเดียวกันก็ยังสืบทอดอัตลักษณ์ร่วมทางชาติพันธุ์ในวิถีชีวิตต่างแดนอย่างมั่นคง

อีกทั้งแนวคิดเชื้อสายร่วมกันของWeber ยังเป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลต่อ Keyes (2002) ในการศึกษาชาติพันธุ์ ในฐานะกระบวนการสร้างความหมาย จากอิทธิพลแนวคิดของฟูโกต์ ซึ่งเขาได้เสนอว่าชุมชนไทในที่ต่างๆ มิได้ผูกโยงกันบนพื้นฐานความเป็นชาติพันธุ์ แต่ยึดในความสำนึกในเทือกเถาเหล่ากอที่สืบต่อกันมา ตามตำนานความเชื่อโบราณ เช่นตำนานพญาเจือง หรือตำนานจามเทวี ที่น่าสังเกตคือ ผู้นำตามตำนานเหล่านี้ เป็นบรรพบุรุษร่วมของคนเผ่าอื่นๆ ด้วย เช่น พญาเจืองเป็นที่นับถือในหมู่ ขมุ หรือ ลัวะ ส่วนพระนางจามเทวีนั่นก็ เป็นที่นับถือของคนมอญเป็นต้น (Keyes อ้างถึงใน อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2541) ดังนั้นการนิยามกรอบความเป็นชาติพันธุ์ใดๆ จึงเลี่ยงไม่พ้นที่จะต้องเกี่ยวข้องกับ “ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ” เพราะการนิยามขอบเขตทางชาติพันธุ์ย่อมตามมาด้วยการนิยาม “ความเป็นอื่น” ที่อยู่นอกกรอบนั้น

งานศึกษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ม้งที่น่าสนใจของTapp (1986) ที่เสนอข้อถกเถียงในการมองปัญหาชาวม้งว่า เป็นมายาคติที่เกิดขึ้นจากการขาดความเข้าใจของรัฐในสามกรณี คือ การปลูกฝิ่น ภัยต่อความมั่นคงของชาติ และการทำลายป่า Tapp (1990) ยังแสดงให้เห็นว่าชาวม้งไม่ได้ดำรงอยู่โดดเดี่ยว แต่ถูกโครงการพัฒนาของรัฐพยายามผนึกหลอมรวมชาวม้งและชนกลุ่มน้อยอื่นๆ ให้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐชาติ (ยศ สันตสมบัติ, 2551) นโยบายของรัฐที่เริ่มจากอคติทางชาติพันธุ์ผ่านโครงการพัฒนาที่มุ่งเปลี่ยนแปลงระบบการปลูกพืชหมุนเวียน ไปเป็นการเกษตรแบบถาวรและปลูกพืชเชิงพาณิชย์ เป็นการผลักดันให้ชุมชนตกอยู่ภายใต้เงื้อมมือของกลไกตลาด ระบบการแลกเปลี่ยนซื้อขายผลผลิตระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆสูญเสียไป วิธีการผลิตที่เคยเป็นที่มาของความมั่งคั่งและเกียรติภูมิ โดยที่การจัดแรงงานและความสัมพันธ์ทางสังคม ในระบบเครือญาติได้ถูก

ทำลายไป ความตึงเครียดจึงเกิดขึ้น โดยเฉพาะกับกลุ่มคนที่อยู่ชายขอบ ตกอยู่ในภาวะที่ไร้อำนาจในการจัดการทรัพยากร

ความหลากหลายของการนิยามดังกล่าว ยศ สันตสมบัติ (2545) มองเห็นว่าเป็นกระบวนการที่มีการปรับเปลี่ยนและสร้างใหม่อยู่เสมอ การสร้างความเป็นชุมชน และอัตลักษณ์ของกลุ่ม เกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์ของการสร้างความแตกต่าง ซึ่งรวมถึงการผนวก การกีดกันและการสร้างความเป็นอื่น อัตลักษณ์และวัฒนธรรมจึงเป็นผลของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และความไม่เท่าเทียมกันระหว่างระหว่างกลุ่มคนต่างๆ เป็นกระบวนการที่ไม่เคยสมบูรณ์ หากแต่มีการปรับเปลี่ยนและสร้างใหม่อยู่เสมอ แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ล้วนสามารถสืบสานความเป็นตัวตนเอาไว้ได้ โดยการสร้างหรือผลิตซ้ำสำนึกทางประวัติศาสตร์ หรือมีการสร้าง“ระบบคิด”ขึ้นมาตีความประวัติศาสตร์ของตนเอง ว่ามีความพ้องหรือแตกต่างจากกลุ่มอื่นอย่างไร การเลือกแสดงตนเป็นกลุ่มใดนั้น ขึ้นอยู่กับสถานการณ์แต่ละช่วงในประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นด้านที่ “เคลื่อนไหว” ไม่ใช่อยู่ที่เครื่องแต่งกาย ภาษา การอยู่ร่วมดินแดนเดียวกัน หรือลักษณะร่วมทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นด้านที่ “ตายตัว” และไม่ได้สะท้อนถึงประวัติศาสตร์ที่แท้จริงของกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนั้นเมื่อสังคมมีเงื่อนไขก็มีผลเช่นกันกับ “อัตลักษณ์ที่มีเงื่อนไข”

Butler (1999) สรุปว่าเป็น “ปฏิบัติการทางการเมืองบางอย่าง ได้จัดตั้งอัตลักษณ์ขึ้นบนเงื่อนไขต่างๆ เพื่อให้สัมฤทธิ์ผลอย่างที่มีหวังไว้” จากประสบการณ์ชีวิตของคนจีนที่ต้องผ่านช่วงที่รัฐไทยควบคุมชุมชนจีน โรงเรียน และจัดขบวนการนิยมไทยอย่างเข้มงวด ระหว่างสงครามโลกครั้งที่สองและสงครามเย็น คนจีนกลุ่มน้อยเรียนรู้ที่จะสร้าง“อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่ลื่นไหล” ให้เป็นยุทธวิธีในการรับมือกับการเปลี่ยนมือของอำนาจ จึงก่อให้เกิด “วาทกรรมว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างชนกลุ่มน้อยกับรัฐ” สมาชิกชาติพันธุ์จีนกลุ่มน้อยทั้งกลุ่มรู้ว่าตนเองเป็นคนในกำกับของรัฐไทย ไม่ว่าจะมิถุนีหลังทางเพศสภาพ และชนชั้นอย่างไรในชุมชนจีน ฉะนั้นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ที่มีเพศสภาพอันเป็นเหตุและผลจึงค่อยๆ ก่อตัวขึ้นผ่านกาลเวลา ไม่ว่าจะปรากฏขึ้นให้เห็นหรือเป็นกระแสใต้สำนึก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของอัตลักษณ์เหล่านี้

Bao (1999 อ้างใน พริศรา แซ่ก้วย, 2547) ได้ศึกษากลุ่มคนจีนพลัดถิ่นในกรุงเทพฯ เห็นว่าการย้ายถิ่นมาอยู่ประเทศไทยของคนจีน ไม่ได้ช่วยยกระดับสถานภาพของผู้หญิงจีนเท่าใด อย่างไรก็ตาม ผู้หญิงจีนก่อสร้างตัวในสังคมไทยอย่างยากลำบาก อุดมการณ์ หนี้/ห่วย ที่ฝังรากลึกอยู่ในระบบเครือญาติ การแบ่งงานกันทำ มิติทางเพศใน นอกชีวิตคู่ ยังคงสร้างความไม่เท่าเทียมระหว่างหญิงชายในแผ่นดินใหม่ ถึงแม้ทุนทางเศรษฐกิจที่ได้มา จะให้อำนาจและอิสรภาพแก่ผู้หญิงจีนเท่าใดในระดับหนึ่ง แต่อำนาจที่ได้มา ไม่ได้ช่วยปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้หญิงกับ

ผู้ชายให้ดีขึ้นแต่อย่างไร ในทางตรงกันข้ามต้นทุนทางเศรษฐกิจ มักจะสร้างเสริมอภิสิทธิ์ทางเพศของผู้ชายและผลิตซ้ำ ความไม่เท่าเทียมกันในทางเพศภาวะ ชนชั้น และชาติพันธุ์

ส่วนงานของ Hayami (1992 อ้างใน ทวิช จตุวรพฤกษ์, 2538) มองเห็นภาวะที่ไร้อำนาจดังกล่าว ก่อให้เกิดการปรับตัวเพื่อดิ้นรนให้พ้นจากสภาพนี้ เช่น ปรับตัวออกไปสัมพันธ์กับโลกภายนอก เช่น การเปลี่ยนไปนับถือศาสนาพุทธ หรือ คริสต์ เข้าสู่การศึกษาในระบบ การออกไปทำงานรับจ้างในตัวเมือง หรือเป็นผู้นำชุมชนในระบบราชการ ซึ่งการเข้าถึงทางเลือกเหล่านี้เป็นไปได้กับคนบางกลุ่มเท่านั้น นอกจากนี้ความไม่เท่าเทียมกันในฐานะทางเศรษฐกิจ ความเหลื่อมล้ำทางสังคมจะปรากฏให้เห็นเด่นชัดยิ่งขึ้นบุคคลถูกดึงไปจากความสัมพันธ์อันเครือญาติและชุมชน ความต้องการเงินสดและความเป็นปัจเจก ทำให้ชุมชนหรือความเป็นชาติพันธุ์ สูญเสียศักยภาพไป เกิดปัญหาในการแสดงบทบาทและสถานะภาพทางเพศ ผู้หญิงเริ่มรู้สึกว่าคุณผู้ชายเอาเปรียบ เพราะผู้หญิงทำงานหารายได้มากกว่าผู้ชาย ในสถานการณ์ที่งานหนักในไร่นาหมดความสำคัญลงไป เนื่องจากปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม จากการเข้ามาควบคุมการใช้ทรัพยากรโดยรัฐและตลาด (Otome, 1990a อ้างใน ทวิช จตุวรพฤกษ์, 2541)

ยศ สันตสมบัติ (2537) เห็นว่าที่จริงแล้วปัญหาบทบาทและสถานะภาพทางเพศ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าการครอบงำหรือการผูกขาดอำนาจโดยเพศชาย เป็นลักษณะสากลที่เกิดขึ้นแทบทุกสังคมทั่วโลก ดังนั้นการทำความเข้าใจกับลักษณะของความเหลื่อมล้ำ จะต้องเริ่มต้นจากการยอมรับความเป็นจริงข้อนี้ จะเห็นว่าในสังคมทุกแห่งทั่วโลก ผู้หญิงมีส่วนร่วมในการผลิตเป็นอย่างมาก เป็นผู้ผลิตที่สำคัญและมีอำนาจค่อนข้างมากทั้งในแง่ของการสืบทอดลูกหลาน (reproduction) และในกิจกรรมการผลิตอื่นๆในระบบเศรษฐกิจ จึงทำให้ผู้หญิงเป็นเพศที่สังคมต้องเข้าควบคุม ครอบงำ และบงการในรูปแบบต่างๆไม่ว่าจะเป็นการกีดกันผู้หญิง ออกจากวิธีการผลิตแบบล่าสัตว์โดยตรง หรือการแบ่งแยกกีดกันผู้หญิงในรูปแบบพิธีกรรมทางศาสนา

ในงานของ ทวิช จตุวรพฤกษ์ (2541) ที่ศึกษาระบบความสัมพันธ์ระหว่างเพศของสังคมลือซอ ที่เปรียบผู้หญิงเป็นเสมือนช้างที่ทำงานเก่ง และไม่จำเป็นต้องออกนอกบ้าน ส่วนบทบาทผู้ชายเปรียบเหมือนสุนัขที่กล้าหาญและรักอิสระ มีหน้าที่ติดต่อสัมพันธ์กับภายนอก นำผลผลิตไปขายหรือแลกเปลี่ยนกับปัจจัยการดำรงชีพ แต่เมื่ออิทธิพลจากภายนอกคือรัฐและระบบตลาด รวมทั้งแรงบีบรัดจากระบบนิเวศ ได้เข้าไปก่อความกระทบกระเทือนและเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจของชาวลือซอ และผลักดันผู้หญิงลือซอการเข้าสู่กระบวนการเชิงพาณิชย์ ทำให้ผู้หญิงลือซอเป็นฝ่ายที่เริ่มออกไปติดต่อสัมพันธ์กับสังคมนอกบ้านแทนที่ผู้ชาย ปรับตัวเข้ากับการค้าขายและธุรกิจท่องเที่ยว โดยเป็นแรงงานรับจ้าง เย็บผ้าขาย ขายของที่ไนท์บาร์ซาร์ และทำงานบริการ โดยได้รับค่าจ้างหรือค่าตอบแทนเป็นเงินสด ทำให้ผู้หญิงลือซอได้รับรู้ถึงมูลค่าแรงงานและพลังการผลิตของตนเอง

ซึ่งเดิมเคยเป็นภารกิจของผู้ชาย ผู้หญิงเกิดความรู้สึกลูกเอาเปรียบทางเพศและไม่ยอมอ่อนข้อให้สามีเหมือนเดิม ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา ซึ่งเดิมเคยเป็นคู่สัมพันธ์ ที่แม้ว่าจะมีลักษณะตรงกันข้ามแต่จะมีบทบาทเสริมกัน กลับกลายเป็นคู่ขัดแย้งระหว่างปัจเจกที่ประสบปัญหาในการแสดงบทบาทและสถานภาพทางเพศแตกต่างกันไป

ดังนั้นการผลิตซ้ำการนิยามความสัมพันธ์ระหว่างเพศ โดยผ่านการใช้พิธีกรรม“จื่อเพีย” ในสถานการณ์ใหม่ จึงเป็นเครื่องมือในการปรับเปลี่ยนโลกทัศน์และจักรวาลวิทยาของชาวลิซอที่อยู่ในภาวะล่มสลายให้กลับคืนสู่ระเบียบใหม่ ปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และบทบาททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไประหว่างชายกับหญิง มีนัยเพื่อปรับสถานภาพของเพศชายที่เคยเป็นผู้นำในครอบครัว แต่กลับตกอยู่ในสถานการณ์ของการสูญเสียศักดิ์ศรี ความแปลกแยกจากบทบาทและความคาดหวังของสังคม โดยเฉพาะสถานภาพของผู้ชายที่อ่อนแอลงให้เข้มแข็งขึ้น เพื่อให้ทั้งสองฝ่ายเข้าใจปัญหาร่วมกัน เพื่อจะเผชิญปัญหาร่วมกันได้อีกครั้งหนึ่ง (อ้างแล้ว ใน ทวิช , 2541)

Rosaldo (1974) ได้ศึกษาความเกี่ยวเนื่องของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ และความสัมพันธ์ระหว่างเพศและเพศสภาพ โดยเสนอข้อคิดว่าการเน้นบทบาทของความเป็น “แม่” ของผู้หญิงนำไปสู่บทบาทที่ตรงข้าม ที่พบอยู่เป็นสากลในโลก ระหว่างบทบาทที่ถูกจำกัดอยู่กับ “งานบ้าน” กับบทบาทของงานที่เกี่ยวข้องกับงานนอกบ้าน “สาธารณชน” ซึ่งเป็นเรื่องของการไม่เท่าเทียมกันอย่างแน่นอน เพราะการที่ผู้หญิงต้องถูกจำกัดบทบาทอยู่ในแวดวงของงานบ้าน ทำให้ไม่มีโอกาสที่จะเข้าถึงสิ่งที่เรียกว่า อำนาจ ชื่อเสียง และค่านิยมทางวัฒนธรรม ที่กลายเป็นอภิสิทธิ์ของผู้ชายเท่านั้น ดังนั้นตราบไคที่ยังมีความไม่สมดุล ระหว่างบทบาทของหญิงและชายดังกล่าว การได้มาซึ่งอำนาจของผู้หญิง ก็จะถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมายหรือหลักการเสมอ และวิถีทางที่ผู้หญิงจะได้รับการยอมรับ รวมทั้งความรู้สึกละแวกค่าต่างๆจะถูกหล่อหลอมและจำกัดอยู่เฉพาะแต่ในโลกของงานบ้าน ที่ผู้หญิงสัมพันธ์เกี่ยวข้องด้วยเท่านั้น

เมื่อพูดถึงอคติทางเพศสภาพ และความหลากหลายทางชนชั้น ในวาทกรรมของผู้อพยพพลัดถิ่นต่างๆ Clifford (1997) ชี้ให้เห็นว่า “ความแตกต่างทางวัฒนธรรมนั้น มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเหยียดแบ่งผิว การจัดแบ่งทางชนชั้น และการก่อตัวของการไม่เท่าเทียมทางเพศเสมอมา ทฤษฎีต่างๆเกี่ยวกับการอพยพโยกย้ายถิ่นฐาน จึงจำต้องอธิบายโครงสร้างภายในที่มีปฏิสัมพันธ์กัน” การเขียนและการอ่านเรื่องราวเกี่ยวกับชนชั้น ชาติพันธุ์ และเพศ/เพศสภาพอย่างเป็นเอกเทศจากกันจะทำให้เราไม่เข้าใจว่า สิ่งเหล่านี้เชื่อมโยงประสานกันอย่างไรในพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ทับซ้อนกันอยู่

ส่วนงานของ Esterik (2000) ได้นำแนวคิดเรื่องกาลเทศะ (time and space) มาอธิบายความไม่คงที่ของแบบแผนเพศสภาพในสังคมไทย โดยสรุปว่าการแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ทางเพศ

สภาพของปัจเจกบุคคล ถูกวางเงื่อนไขทางวัฒนธรรม ให้มีความอ่อนไหวต่อมิติของเวลาและสถานที่ กล่าวคือแบบแผนเพศภาวะในสังคมไทย ไม่ได้มีลักษณะที่ตายตัว แต่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของเวลาและพื้นที่ (พริสรา แซ่ก้วย, 2547) งานของ Errinton (1990) ได้โต้แย้งว่าเราคงจะไม่สามารถวัดสถานภาพ ที่สูงและต่ำของผู้หญิงในหลายวัฒนธรรมได้ โดยใช้เกณฑ์แบบ หลวมๆ สิ่งที่ต้องทำคือต้องตรวจสอบความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ระหว่างหญิงชายในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ถ้าพิจารณาเรื่องกฎเกณฑ์เกี่ยวกับเพศภาวะในสังคมไทย จะพบว่าหลักการเชิงวัฒนธรรมของปิตาธิปไตยไทย มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดค่านิยมและแนวทางปฏิบัติ เช่น มโนทัศน์เรื่อง “หน้า/หลัง” ในวัฒนธรรมไทย มีส่วนชี้นำความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างสามี และ ภรรยา ชาวไทย ดังคำพังเพยที่ว่า “ชายข้างเท้าหน้า หญิงข้างเท้าหลัง” สื่อให้เห็นอุดมการณ์ปิตาธิปไตยของไทย พิธีกรรมของชีวิตในแต่ละช่วง กำหนดเส้นทางสู่อำนาจ อภิสัทธา และการก้าวหน้าของผู้ชาย

การยกย่องบทบาทการเป็นผู้ชายที่แข็งแรงของผู้ชาย และบทบาทการเป็นแม่ของผู้หญิง ในวัฒนธรรมไทย แยกกันไม่ได้กับหลักการในอุดมการณ์ของลัทธิขงจื้อเรื่อง “หนึ่ง/ห่วย” ซึ่งกำหนดให้ “ผู้ชายเหนือกว่า และผู้หญิงต่ำต้อย” หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า ถึงแม้อุดมการณ์ในไทย และในลัทธิขงจื้อจะแตกต่างกัน แต่ระดับชั้นของอำนาจที่ว่าหน้า/หลัง และ ใน/นอก ต่างกำหนดระเบียบอำนาจ และความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมเหมือนกัน เราจะพบว่าอุดมการณ์เพศสภาพของไทย และลัทธิขงจื้อดำเนินไปพร้อมกันและแข่งขันกันอยู่ด้วย ซึ่งสอดคล้องกับ Micheal Foucault (1979) ได้ตอบย้ำว่า “ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ฝังรากลึกอยู่ในระบบ โครงข่ายทางสังคม มิใช่สิ่งที่ก่อตัวขึ้นช้าแล้วช้าเล่าเหนือสังคม”

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจนั้น ได้ถูกปลูกฝังวิธีคิด และหยั่งรากลึกลงในระบบโครงสร้างของสังคมตั้งแต่เกิดจนตาย ดังที่ Beauvoir (1949 อ้างในอมรสิริ-กนิษฐ์, 2534) ยืนยันในความคิดที่ว่า “คนเราไม่ได้เกิดมาเป็นผู้หญิง แต่ถูกทำให้กลายเป็นผู้หญิง” ซึ่งเป็นผลมาจากการอบรมเลี้ยงดูในสังคมที่เกิดขึ้นมา ที่กำหนดและสร้างสภาพแห่งความเป็นหญิงชาย อบรมหล่อหลอมตามความประสงค์หรืออุดมการณ์ในสังคมนั้นๆ ความแตกต่างอันลึกซึ้งระหว่างผู้หญิงผู้ชาย ซึ่งอยู่เหนือความแตกต่างทางสรีระ เป็นสาเหตุที่ผู้หญิงตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ซึ่งเป็นผลจากอิทธิพลของระบบวัฒนธรรม หาได้สืบเนื่องจากธรรมชาติไม่ และนี่คือฐานความเข้าใจเบื้องต้น ที่จะทำให้เราสำนึกและตระหนักในเรื่องความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย ผู้ศึกษาเห็นด้วยกับเป้าหมายของการต่อสู้ของผู้หญิงในแนวของซิโมน ไมซ์เพื่อเข้าไปยึดตำแหน่งหน้าที่ของผู้ชาย หรือเข้าสวมรับอำนาจต่อจากผู้ชาย แต่จะต้องต่อสู้เพื่อเปลี่ยนแปลงสถานะภาพของผู้หญิงส่วนใหญ่ เพื่อให้การกดขี่ การเอารัดเอาเปรียบ และการเลือกปฏิบัติต่อผู้หญิงหมดไปจากสังคม

ในระบบที่เพศชายเป็นใหญ่ในสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะในประเทศที่กำลังพัฒนา แนวโน้มความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศชายและหญิงยังมีเพิ่มมากขึ้น ดังกรณีของสตรีในบังคลาเทศและอินเดีย ซึ่งถูกลิดรอนสิทธิขั้นพื้นฐานไม่ให้ทำงานนอกบ้าน เพื่อหารายได้มาเลี้ยงตัวเองหรือครอบครัว เพราะไม่เหมาะสมทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียงเกียรติยศของตระกูลฝ่ายชาย ประเพณีปฏิบัตินี้กระทบกับผู้หญิงที่เป็นหม้ายเนื่องจากการหย่าร้างหรือสามีตาย จะได้รับแรงกดดันอย่างมาก เพราะหากไม่คืนรณางานทำก็ต้องอดตาย และหากออกไปหางานทำก็จะถูกสังคมชุมชนที่ตัวเองสังกัดประณาม รังเกียจเคียดแค้นที่ถูกทำร้ายร่างกายหรือถูกบีบบังคับให้ต้องออกจากบ้านของสามี ทำให้ไม่มีที่พึ่งและกอดตายได้เช่นกัน ดังนั้นทางเลือกทั้งสองที่มีอยู่ก็ก่อให้เกิดความเจ็บปวดรวดร้าวทั้งสิ้น จนทำให้ผู้หญิงบังคลาเทศชื่อ ซาลิฮา บีกัม และ เมธา ไบ ชาวอินเดีย ได้แหวกกฎเกณฑ์ของสังคมชายเป็นใหญ่ ที่กดทับและกักขังสิทธิและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ โดยการออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อความอยู่รอดของตนเองและครอบครัว (Chen, 1995 อ้างในไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2540)

ในงานการศึกษาผู้หญิงมั่ง ที่อพยพจากลาวไปอยู่ในออสเตรเลีย ซึ่งเป็นประเทศที่สามที่มีความเจริญแล้ว Rice (2000) ยังเสนอภาพผู้หญิงมั่งที่ยังเป็นผู้ด้อยทั้งสิทธิ์ เสี่ยงและอำนาจ โดยอ้างถึงความเชื่อของคนมั่งที่เห็นว่าผู้ชายสำคัญกว่าผู้หญิง จากสุภาษิตเกี่ยวกับชีวิตชาวมั่งที่สืบทอดมาว่า “เตาไฟเก่าเตา ยังร้อนไม่เท่าพระอาทิตย์ดวงเดียว ฉันทใด ลูกสาวเก่าคน ก็ดีไม่เท่าลูกชายคนเดียว ฉันทนั้น” (Vang and Lewis, 1990 เทียบ ประสิทธิ์ ลิปิธิชา, 2537)

Symonds (1991) ได้ศึกษาเกี่ยวกับผู้หญิงมั่งในหมู่บ้านมั่งทางตอนเหนือของประเทศไทย โดยเสนอภาพเน้นถึงตำแหน่งที่ด้อยอำนาจของผู้หญิงมั่งในระบบโครงสร้างอำนาจแบบปิตาธิปไตยของสังคมมั่ง ซึ่งโยงใยไปจนถึงความสัมพันธ์ในระดับจักรวาลวิทยา เกี่ยวกับความเชื่อที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษว่า “อุดมการณ์ของสังคมมั่งเน้นว่าผู้ชายมีความสำคัญยิ่ง เพราะผู้ชายเป็นโครงกระดูกของสังคม และบนโครงกระดูกนี้ทุกสิ่งทุกอย่างถูกสร้างขึ้น หากว่าโครงกระดูกหัก ทลายลงสังคมของมั่งก็สูญสลาย” ดังนั้นหากวันใดสังคมมั่ง ไม่มีผู้ชาย ก็หมายถึงว่าไม่มีคนมั่งและสังคมมั่งอีกต่อไป ด้วยเหตุนี้ผู้หญิงมั่งที่หย่าร้างหรือสามีเสียชีวิต จึงต้องหาชายคนใหม่เพื่อแต่งงาน เพื่อดวงวิญญาณของเธอจะได้มีที่ไปไม่ไร้บ้านหลังความตาย (Yang, 2003)

อย่างไรก็ตามสังคมมั่งปัจจุบันยังถือว่า เรื่องการแต่งงานเป็นเป้าหมายหลักในชีวิตที่สำคัญยิ่งสำหรับหนุ่มสาวมั่ง เป็นวิธีที่จะสืบทอดวงศ์ตระกูลทางผู้ชาย ดังนั้นผู้หญิงที่ไม่แต่งงาน จะเป็นที่ไม่พึงพอใจของครอบครัว เพราะทำให้ครอบครัวสูญเสียความสัมพันธ์ทางสังคมกับตระกูลอื่น ครอบครัวจะไม่ได้รับค่าตัวเจ้าสาว ซึ่งถือเป็นการสูญเสียค่าเลี้ยงดูลูกสาว พอๆกับการเสียหน้า

ของตระกูล Vang (1994) ชี้ให้เห็นว่า คนม้งจะมองว่าผู้หญิงที่ปราศจากสามี เป็นเหมือนกับสิ่งที่ไร้ค่า ดังนั้นเธอจะไม่สามารถพบการพำเรงจากสังคมม้งเลย

จะเห็นว่าช่วงทศวรรษที่ผ่านมางานศึกษาเกี่ยวกับเพศสภาพในสังคมไทย ได้ให้ความสำคัญในการวิเคราะห์เพศสภาพในกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมใหม่ โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทโลกาภิวัตน์แบบทุนนิยม เช่นงานของ Mills (1999) ได้วิเคราะห์การย้ายถิ่นของผู้หญิงชนบทจากอีสานไปทำงานในเขตเมือง กระทบต่ออุดมการณ์ที่หล่อหลอมเพศสภาพและเพศวิถีของผู้หญิงในสังคมหมู่บ้านอีสาน และการศึกษาของ Bao (1988) เชื่อว่าในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ต่างๆ ของเพศและพฤติกรรมทางเพศ ความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ และสถานภาพทางเศรษฐกิจ จะต้องระลึกเสมอว่า “ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ” ในแต่ละพื้นที่ ไม่ได้เกิดขึ้นแบบขาดจากกัน แต่ทว่า ทับซ้อน ตอบสนองและส่งถ่ายให้กัน(พริศรา แซ่ก้วย, 2547) ซึ่งกรทอง สุดประเสริฐ (2551) ได้สรุปกรณีศึกษาเกี่ยวกับแม่ค้าม้งที่ยังไม่สามารถต่อรองกับอุดมการณ์ปีศาจไปได้อย่างชัดเจนและเบ็ดเสร็จ เพราะเพศสภาพเปลี่ยนไปตลอดเวลา บทบาทระหว่างเพศจึงยืดหยุ่นไม่หยุดนิ่ง ไม่มีแบบแผนที่แน่นอน อุดมการณ์นี้ที่พันธนาการผู้หญิงม้งเลื่อมอำนาจลง แต่หาได้สูญสิ้นไปแต่อย่างใด

1.3.2 กระบวนการทำให้เป็นชายขอบ

ปัจจุบันงานวิจัยที่ให้ความสำคัญกับผลกระทบของระบบทุนนิยมโลกต่อชุมชนท้องถิ่น คือการศึกษา “คนชายขอบ” หรือกลุ่มคนที่ด้อยอำนาจไร้สิทธิไร้เสียง และถูกเบียดขับออกจากพื้นที่ทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และ วัฒนธรรม ให้ไร้ตำแหน่งแห่งที่ในสังคม (ชูศักดิ์ วิทย์ภักดี, 2541) งานวิจัยชาวเมอราทัสของ Tsing (1993) เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเป็นการเบียดขับคนด้อยอำนาจให้ตกอยู่ภาวะชายขอบ เกี่ยวพันอย่างแนบแน่นกับกระบวนการสร้างรัฐชาติ และการขยายตัวของอำนาจรัฐในการควบคุมพื้นที่และผู้คน แสดงให้เห็นถึงภาวะความเป็นชายขอบของชาวเมอราทัสซึ่ง “ก่อรูปขึ้นมาจากการขยายอำนาจรัฐ การก่อตัวของอัตลักษณ์ชาติ อัตลักษณ์ของภูมิภาค และความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศ”

สภาพการณ์แห่งโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน ภายใต้โครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองและอำนาจตลาด บริบทการสร้างรัฐชาติและบริบทการพัฒนาในประเทศ โดยเฉพาะกระบวนการพัฒนาที่เน้นการใช้ประโยชน์สูงสุดและกำไรสูงสุดทางเศรษฐกิจเป็นหลัก นับว่าส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงแก่ชีวิตผู้คนอย่างมหาศาล โดยเฉพาะ “คนชายขอบ” มีโอกาสสูงที่จะตกเป็นเหยื่อหรือผู้รับเคราะห์ของการพัฒนา (สุริชัย หวันแก้ว, 2546) พันธนาการของค่านิยมด้านบริโภคนิยมของสังคมปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถใน “การครอบงำทางอุดมการณ์” ความคิด ความเชื่อว่า รูปแบบของ

วิถีชีวิตที่ดำเนินอยู่นั้นเป็นสิ่งที่ควรยอมรับว่าถูกต้อง ไม่ต้องการการตั้งคำถาม ขู่ข่มขู่ หรือการวิพากษ์วิจารณ์หรือเปลี่ยนแปลงใดๆ (ยศ สันตสมบัติ, 2539)

หากโยงไปถึงต้นตอแนวคิดเกี่ยวกับ “การครอบงำทางอุดมการณ์” (hegemony) ของ Gramsci (1971) ซึ่งนิยามถึง การใช้กลไกการสร้างยอมรับทางอุดมการณ์ และค่านิยมให้กับประชาชน ซึ่งรัฐชาติได้นำมาเป็นนโยบายหลักในการเบียดขับ ผลักไส ผู้ที่เสียเปรียบให้กลายเป็น “คนขายขอบ” คนไร้อำนาจ คนไร้ที่ทาง หรือถูกกดขี่ ทั้งในระดับครอบครัวไปจนถึงระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับโลก เนื่องจากกระบวนการนี้ สามารถสร้างความชอบธรรมและได้รับการยอมรับ แต่กระนั้นก็ยังไม่ได้เป็นแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาดหาก “การครอบงำ” นั้นไม่สามารถอธิบายความชอบธรรมของตัวมันเองได้ ก็จะเกิดการต่อสู้ต่อต้าน (resistance) กับอำนาจที่มาครอบงำนั้น กลุ่มคนขายขอบไร้อำนาจไร้ที่ทาง จึงได้ใช้ปฏิบัติการในการต่อสู้ ต่อรอง สร้างพื้นที่เพื่อการช่วงชิงความหมาย สร้างอัตลักษณ์ให้กับตัวเองในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป (อ้างแล้ว ยศ สันตสมบัติ, 2539)

การเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ปัจจุบัน กำลังส่งผลต่อพัฒนาการมนุษย์จากสังคมเกษตร ที่มี “กระบวนการยึดตรึง” (embedded) สร้างความผูกพันมนุษย์กับท้องถิ่นชุมชน ด้านคติ ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา และปรับเปลี่ยนไปกลายเป็นสังคมรัฐ-ชาติ ในระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรมนิยมและทุนนิยม ผลักดันให้คนชนบทออกจากท้องถิ่น เคลื่อนย้ายเข้ามาทำงานในเมือง หรือไปใช้แรงงานประกอบอาชีพในถิ่นอื่นๆ เกิดปัญหาแรงงานอพยพหรือผู้อพยพ ต้องทำความเข้าใจอัตลักษณ์ของตนเองว่าเป็นใคร ก่อให้เกิดกระบวนการยึดตรึงรูปแบบใหม่ ที่เปลี่ยนให้มนุษย์มาผูกพันติดยึดกับสถานะชนชั้น อาชีพ สถาบัน รัฐ-ชาติของตน ก่อให้เกิดกระบวนการชาตินิยม หรือสร้างความเป็นสังคมวัฒนธรรมเดียวกัน จนถึงศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นสังคมหลังสมัยใหม่ ทิศทางใหญ่จะเป็นการย้อนกระบวนการผูกมัดยึดตรึงมนุษย์ ให้กลับกลายเป็น “การถอดถอน” (disembedded) คือ “ถอด” จากกรอบต่างๆ และ “ถอย” ให้พ้นจากสิ่งที่ยึดตรึงไว้ ไม่ว่าจะเป็นท้องถิ่น รัฐ-ชาติ องค์กร หรือสถาบันต่างๆ (ธีรยุทธ บุญมี, 2546)

“การถอดถอน” จึงเป็นจุดเริ่มของการผลักดัน ให้เกิดการพลัดถิ่นทั้งข้ามถิ่นและข้ามชาติ ซึ่ง Clifford (1997) เรียกการเดินทางเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนทางกายภาพ และพรมแดนทางวัฒนธรรมว่า “ปฏิบัติการของการพลัดถิ่น” และยืนยันว่าการเดินทางเคลื่อนย้ายทั้งของคนและสิ่งของเป็น “มิติสำคัญ” ที่จะละเลยไม่ได้ในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมในยุคโลกาภิวัตน์ “ปฏิบัติการของการพลัดถิ่นที่อยู่” ไม่ใช่ปรากฏการณ์ที่ล่องลอยอยู่ในสูญญากาศ โดยไม่มีประวัติศาสตร์และบริบทแวดล้อมอื่นๆมารองรับ การเดินทางข้ามพรมแดนเป็นเรื่องของกระแส

โลกาภิวัตน์จริง แต่ประเด็นนี้ควรจะได้รับการพิจารณา ภายใต้ฐานคิดแบบโลกาภิวัตน์นิยม (globalism) ที่ไม่หลุดลอยไปจากฐานท้องถิ่นนิยม (localism) อย่างสิ้นเชิง

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา แนวคิดที่มองวัฒนธรรมเชิงพื้นที่ที่โคดเดี่ยวและหยุดนิ่ง เริ่มถูกท้าทายและหันมาให้ความสำคัญกับกระบวนการทางเศรษฐกิจและสังคมการเมือง ความเชื่อมโยงระหว่างกระบวนการโลกาภิวัตน์และท้องถิ่นภิวัตน์ เริ่มให้ความสำคัญกับความหลากหลายทางวัฒนธรรม ในบริบทของทุนนิยมยุคหลัง ซึ่งมีการอพยพโยกย้ายแรงงานข้ามชาติ และการเคลื่อนไหลทางวัฒนธรรมข้ามพรมแดนของชาติอย่างรวดเร็ว ในบริบทเช่นนี้ วัฒนธรรมจึงมิได้หยุดนิ่ง หรือถูกจำกัดอยู่ภายในอาณาบริเวณอันใดอันหนึ่ง อย่างจำเพาะเจาะจงอีกต่อไป (Gupta and Ferguson, 1999)

ดังกรณีประสบการณ์ในประเทศไทยของกลุ่มคนพลัดถิ่นในภาคอีสาน พัฒนา กิตติอาษา (2545) ให้ความหมายทางวัฒนธรรม ของการเดินทางข้ามพรมแดน ว่าเป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณา เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม เฉพาะกลุ่มผู้คนในแต่ละ สังคมวัฒนธรรม ให้ความหมายกับประสบการณ์ชีวิตและความทรงจำ ที่ได้จากการเดินทาง เคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนไม่เหมือนกัน เส้นทางสู่ความทันสมัย ของผู้คนแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ วัฒนธรรม ภายใต้พรมแดนของชาติเดียวกันในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน อาจมีทั้งส่วนที่เหมือนหรือ แตกต่างกันออกไป ของปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมในโลกสมัยใหม่

งานวิจัยของ Tsing (1993) ที่ได้วิเคราะห์การต่อรองของชาวเมอรატัสที่พยายามตอบโต้ ความเป็นชายขอบที่พลัดถิ่นนอกหยิบยื่นให้ ด้วยการนิยามความเป็นชายขอบของตนเองและกลุ่ม รอบข้างผ่าน เรื่องเล่า เหตุการณ์ และบทเพลง ดัวยบทเหล่านี้กลายเป็นพื้นที่ของการช่วงชิงผ่าน ปฏิบัติการทางภาษา ทำให้สถานะความเป็นชายขอบมิได้เป็นสิ่งที่หยุดนิ่ง หากแต่เคลื่อนไหลและก่อ ตัวขึ้นจากการขยายตัวของอำนาจรัฐ การก่อร่างสร้างตัวของอัตลักษณ์ชาติ อัตลักษณ์ภูมิภาค และ ความไม่เท่าเทียมระหว่างเพศ (อ้างในยศ สันตสมบัติ, 2551) นอกจากนี้รัฐบาลกลางก็มิยอมรับ อำนาจตามประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์นี้ และเห็นว่าอำนาจดั้งเดิมของคนกลุ่มนี้เป็นเพียงวัฒนธรรม ดั้งเดิมที่ต้องแก้ไข (ชเนศ วงศ์ยานนาวา, 2542)

Tapp (1989) ได้อธิบายประวัติศาสตร์ของความเป็นคนม้ง จากแนวคิดเรื่อง “คู่ขัดแย้ง” (binary opposition) ว่าคนม้งได้จัดประเภทตัวเอง เพื่ออธิบายว่าพวกเขาแตกต่างจากคนอื่นอย่างไร ในสถานการณ์ที่เกิดความขัดแย้งในระดับโครงสร้าง และความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ที่มีแนวทางการจัดการทางสังคมที่แตกต่างกัน ซึ่งทางเลือกหรือแนวทางการปรับตัวที่อยู่ใน ประวัติศาสตร์ของม้ง เมื่อม้งต้องแพ้พ่ายต่อจีน มีแนวทางสองลักษณะที่เป็นคู่ขัดแย้งกันคือ “การยอมถูกครอบงำ” หรือ “ยอมแสดงตนเป็นคนจีน” ที่เรียกว่า sheng หรือ “คนดิบ” กับการ

ปฏิเสธไม่ยอมสยบต่ออำนาจครอบงำของวัฒนธรรมจีน ทำให้ต้องอพยพลอยลงมา โดยสร้างสำนักทางประวัติศาสตร์ชุดใหม่ขึ้นมา เพื่อแสดงถึงลักษณะที่แตกต่างจากคนจีนกลายเป็น shu หรือ “คนสุก” ซึ่งปรากฏอยู่ในตำนานเกี่ยวกับการอพยพของชาวม้ง และเพลงพื้นบ้านที่แสดงถึงความยากลำบากในชีวิต หรือความสมบูรณ์ของระบบนิเวศที่เปลี่ยนไป

แต่ในปัจจุบันเงื่อนไขการอพยพของคนม้งไปประเทศที่สามแทบจะหมดไป แต่ทางเลือกก็ยังมีสองทางเช่นเดิม คือ “ยอมรับ” หรือ “ขัดขืน” การครอบงำโดยวัฒนธรรมบริโชนิยม หรือ ทุนนิยมของรัฐไทย คำถามของ Tapp ต่อปัญหาที่เกิดขึ้นคือ “คนม้ง” ได้สร้างอะไรขึ้นมาเป็นเครื่องมือในการนิยามสถานการณ์ เพื่อปรับตัวเข้ากับปัญหาใหม่ๆ ที่เกิดจากกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก กลุ่มที่ยอมรับหรือยอมรับจะพยายามปรับตัว โดยการยอมเข้าสู่กระบวนการพัฒนาของรัฐ หรือยอมรับการครอบงำทางวัฒนธรรม คนกลุ่มนี้จะแสดงตนเป็นคนไทย ละทิ้งวิถีการผลิตแบบการเพาะปลูกแบบหมุนเวียน และเลิกปลูกฝิ่นไปปลูกพืชเงินสด เข้ารับการศึกษาในระบบโรงเรียน เปลี่ยนชื่อสกุลเป็นแบบไทย หรือยินยอมเข้ารับราชการเป็นต้น คนกลุ่มนี้จะค่อยๆ หลุดออกจากความสัมพันธ์แบบเครือญาติ หลุดออกจากความเป็นชุมชน ไม่เข้าใจประวัติศาสตร์ที่แท้จริงหรือความเป็นตัวตนทางชาติพันธุ์ของตนเอง แต่จะยอมรับสำนักทางประวัติศาสตร์แบบไทยมาเป็นของตนเอง ภาพเช่นที่ว่านี้จะปรากฏให้เห็นได้ ในช่วงที่สังคมกำลังอยู่ในระยะเปลี่ยนผ่าน หรือ มีความขัดแย้งเชิงโครงสร้าง (Tapp, 1989: 167-179)

ส่วนแง่มุมการศึกษาของ Lee (1981 อ้างใน อะภัย วณิชประดิษฐ์, 2546) ในชุมชนม้งบ้านขุนวาง ได้มองเห็นปัญหาการมีอคติทางชาติพันธุ์ ทำให้ทิศทางการพัฒนาชาวเขาของรัฐถูกกำหนดจากเบื้องบน เกิดปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรซ้อนทับลงมา ชาวเขาจึงกลายเป็นแพะรับบาปเป็นผู้ร้ายที่ต้องรับผิดชอบต่อปัญหาการทำลายป่าและยาเสพติด ที่ส่งผลกระทบต่อส่วนรวม ปัญหาบนที่สูงได้ถูกนำไปผูกติดกับปัญหาระหว่างประเทศ การประทับตราบาป (stigmatized) แก่ชาวเขาเช่นนี้ เป็นการสร้างความชอบธรรมแก่รัฐที่จะรวมศูนย์อำนาจ เพื่อเข้าไปจัดการและควบคุมการใช้ทรัพยากรที่สูงแต่เพียงฝ่ายเดียว โดยที่ชาวเขาไม่มีโอกาสที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการกับปัญหาของตนเอง

อย่างไรก็ตามงานของลีได้ทำให้เกิดการต่อยอด โดยเฉพาะประเด็นความเป็นอยู่ของชาวบ้านซึ่งเป็นผลจากการพัฒนาที่ไม่สมดุล ทำให้คนอยู่ปลายแถว เช่น ผู้หญิง โดยเฉพาะหญิงหม้าย เด็ก คนติดยาเสพติด คนไร้ที่ดิน ฯลฯ กลายเป็น “คนชายขอบของชายขอบ” ประสบกับปัญหามากขึ้น ทำให้คนกลุ่มนี้ค่อยๆ หลุดออกไปจากความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และที่สุดหลุดออกไปจากชุมชน ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า ความยากจนหรือ “ความเหลื่อมล้ำ” จะไม่เคยปรากฏมาก่อน เพียงแต่ว่าในความสัมพันธ์ตามแบบจารีตประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ ทำให้คนจนไม่ประสบ

ปัญหามากนัก เพราะพวกเขายังคงรักษาตัวตนของความเป็นชาติพันธุ์เอาไว้ได้ ภายใต้วิธีการผลิตและระบบความสัมพันธ์ที่พวกเขาควบคุมได้

Tapp (1989) มองเห็นว่าผลของวาทกรรมการพัฒนาจากนโยบายของรัฐ ที่ส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการพาณิชย์บนพื้นที่สูง อันเป็นวิธีการผลิตแบบใหม่ที่พึ่งพาทุนและกลไกการตลาด ได้เข้าไปทำลายวิธีการผลิตแบบดั้งเดิมของชาวม้ง อันเป็นที่มาของความมั่งคั่งและเกียรติภูมิบนพื้นฐานของการจัดแรงงาน และการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมในระบบเครือญาติและชุมชนซึ่งผู้ศึกษาเห็นว่าเป็นกลไกทางอุดมการณ์ เช่นเดียวกับกรณี “ผีป่วน” ของคนเมืองพื้นราบ ในการจัดการเรื่องเพศและความสัมพันธ์ทางการผลิตของครอบครัว

หากพิจารณาจากนโยบายของรัฐบาลไทย ต่อกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในภาคเหนือ นั้น เป็นนโยบายสองด้านที่ซ่อนเร้น คือเน้นทั้งด้าน “การผสมกลมกลืน” ทางชาติพันธุ์เข้าสู่ความเป็นไทย ซึ่งเป็นการขยายต่อจากนโยบายการสร้างชาตินิยม ที่รัฐใช้ได้ผลมาแล้วกับกลุ่มชาวจีน ชาวมอญ และชาวเวียดนามในประเทศไทยโดยการปฏิบัติผ่านทางเทคโนโลยีทางอำนาจ คือสถาบันการศึกษา การปกครอง ศาสนา ทหาร และกฎหมาย (ประสิทธิ์ และคณะ, 2546) ขณะที่อีกด้านหนึ่ง รัฐใช้ความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในล้านนา เป็นเสน่ห์ในการดึงดูดนักท่องเที่ยว เพื่อนำรายได้เข้าประเทศ การเปิดตลาดไนท์บาซาร์เพื่อเปิดโอกาสให้นำสินค้าหัตถกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มาขายให้นักท่องเที่ยว รวมถึงการรณรงค์ให้หมู่บ้านกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงในจังหวัดเชียงใหม่ เช่น หมู่บ้านม้งคอดอยปุย เป็นหมู่บ้านอนุรักษ์วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวเป็นต้น หรือในกรณีของอาข่าไนท์บาซาร์ (ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์, 2551) ที่นำวัฒนธรรมที่ถูกนิยามว่าเป็นชายขอบนั้นให้เป็นประโยชน์มิใช่เพียงรายได้ที่เป็นตัวเงินเพื่อเลี้ยงชีพให้อยู่รอดเท่านั้น แต่บ่อยครั้งรวมถึง “อำนาจต่อรอง” ซึ่งเป็นขบวนการเลือกผสมผสานทั้งสิ่งเก่าและสิ่งใหม่ไว้ด้วยกันตามเงื่อนไข ข้อจำกัดและโอกาสที่เกิดจากการปะทะสัมพันธ์กับผู้อื่นในพื้นที่การค้าที่เต็มไปด้วยความกำกวมและการเจรจาต่อรองในหลายมิติเช่นไนท์บาซาร์

จากงานวิจัย “วิถีชีวิตชาติพันธุ์ในเมือง” (ขวัญชีวัน บัวแดง และคณะ, 2546) ได้ก่อให้เกิดความตระหนักถึงกระแสโลกาภิวัตน์และกระบวนการพัฒนาของรัฐ ที่เป็นต้นแบบของวาทกรรมการพัฒนา ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในชุมชนชนบท จะเห็นว่าในช่วงกว่าสี่ทศวรรษที่ผ่านมา ปรากฏการณ์ที่เด่นชัดอย่างหนึ่งในสถานการณ์ปัจจุบัน คือการอพยพพลัดถิ่นเข้าสู่เมืองทั้งชั่วคราวและถาวรของกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มใหญ่ๆ ทั้งชายและหญิง คือ ปกาเกอญอ ม้ง อาข่า ลาหู่ ฯลฯ บริบทหรือปัจจัยที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ดังกล่าว รวมทั้งแนวโน้มที่จะเป็นไปในอนาคต ซึ่งเป็นประเด็นร่วมของผลจากการพัฒนาของรัฐสู่สังคมทันสมัย ที่ให้ความสำคัญกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ที่เน้นระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ทดแทนระบบการปลูกพืชหมุนเวียนซึ่ง

เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน รวมทั้งการได้รับการบีบคั้นจากนโยบายของรัฐที่แฝงด้วยอคติทางชาติพันธุ์ ในการขยายพื้นที่ป่าอนุรักษ์ เข้าไปทับที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของชาวบ้าน ทำให้ชุมชนบนดอยล้มสลายแตกกระจาย ล้วนแต่ส่งผลให้เกิดการเคลื่อนย้ายอพยพของกลุ่มชาติพันธุ์ เข้าไปเผชิญหน้าและปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตในเมือง และสถานการณ์ใหม่ที่ไม่คุ้นเคยนับวันยิ่งมากขึ้น

1.3.3 พื้นที่ที่สาม กับการเพิ่มพลังอำนาจต่อรอง

ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร์ (2542) ได้เน้นให้เห็นว่างานเขียนส่วนใหญ่ของฟูโกต์ จะวนเวียนอยู่กับการศึกษาสิ่งที่เรียกว่า “พื้นที่” (space) เป็นสำคัญ (อ้างใน Driver, 1994) ฟูโกต์ศึกษาอำนาจในรูปของการจัดวาง จัดระบบ ระเบียบของพื้นที่ และความสัมพันธ์บนฐานของพื้นที่ แม้แต่ร่างกายมนุษย์ก็ถือว่าเป็นพื้นที่ชนิดหนึ่ง พื้นที่เหล่านี้เป็นที่ตั้งของอำนาจและเป็นที่ที่อำนาจและความรู้มาบรรจบกัน แสดงให้เห็นการทำงานของอำนาจบนพื้นที่ทางสังคมแบบต่างๆ ด้วยการตั้งคำถามว่าอำนาจถูกใช้อย่างไรในพื้นที่ อำนาจในฐานะที่เป็นยุทธศาสตร์และเทคนิควิทยาการแบบต่างๆ โดยสรุปว่า “พื้นที่ คือ รากฐานของการทำงานของอำนาจทุกชนิด” (Foucault, 1984)

ฟูโกต์ ชี้ให้เห็นว่า “อำนาจ” นั้นไม่ได้มีแต่ด้านลบในแง่ของการกดขี่และควบคุม แต่อำนาจยังสร้างสรรค์ผลผลิตไม่ว่าจะเป็นความสุข รูปแบบของความรู้และวาทกรรมต่างๆ เป็นการให้ความหมายที่มีนัยในเชิง “การเสริมสร้างอำนาจ” (empowerment) ด้วย และด้วยเหตุผลที่ว่า เมื่ออำนาจมีอยู่ในทุกที่ จึงไม่มีใครสามารถผูกขาดอำนาจไว้แต่ผู้เดียวได้ ตรงกันข้ามทุกคนสามารถสร้างสรรค์อำนาจขึ้นมาได้ทั้งสิ้น โดยขึ้นอยู่กับบริบท และเงื่อนไขต่างๆ ที่จะส่งเสริมกันมากขึ้นเรื่อยๆ (อ้างใน อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544)

ในทัศนะของ Foucault (1990) อำนาจแสดงออกมาในรูปแบบของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากภายใน เช่น ความรู้ เศรษฐกิจ และเรื่องเพศ อำนาจจึงมีอยู่ในทุกหนทุกแห่ง นั่นไม่ใช่เป็นเพราะมันครอบคลุมทุกสิ่ง แต่เป็นเพราะอำนาจมาจากทุกหนทุกแห่ง จนเกินกว่าที่จะระบุตำแหน่งแห่งที่เฉพาะของอำนาจได้” นั่นคืออำนาจมิได้ “เกิดจาก” หรือ “เป็นของ” สถาบันหรือบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในสังคม อีกทั้งไม่ได้กระจุกรวมอยู่ที่ใดที่หนึ่ง แต่กระจายอยู่เต็มพื้นที่ในสังคมอำนาจจึงมีลักษณะเฉพาะตัว ที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละจุดของพื้นที่ที่มีอำนาจแสดง “ปฏิบัติการ” อยู่ (ชเนศ วงศ์ยานนาวา, 2529)

ดังนั้นการสรุปของ Foucault (1980) ที่ว่า “มนุษย์เราทุกคนถูกควบคุมอย่างสิ้นเชิง” จึงมิได้หมายความว่า การที่จะต้องยอมรับระบบการครอบงำแบบสมัยใหม่นี้ต่อไปเรื่อยๆ เพราะเมื่อมีการใช้อำนาจก็ย่อมมีการต่อสู้หรือต่อต้าน และการต่อต้านนั้นเป็นของจริงและมีประสิทธิภาพมากกว่าทั้งนี้เพราะการต่อต้านก่อตัวอยู่ที่ ซึ่งเป็นที่ที่ความสัมพันธ์ของอำนาจแสดงออก การ

ต่อต้านอำนาจที่ไม่ได้มาจากที่อื่นๆจึงจะเป็นของจริง การต่อต้านนั้นจะมีมากกว่าก็เพราะอยู่ที่เดียวกันกับอำนาจ ดังนั้นการต่อต้านจึงเหมือนกับอำนาจที่มีหลากหลายและสามารถที่จะประสานรวมเข้ากับยุทธศาสตร์ระดับใหญ่ได้

The weapons of the weak ของ James Scott (1985) ศึกษาเรื่องการต่อต้านของผู้ด้อยอำนาจ ได้เสนอมุมมองของการต่อต้าน ที่ไม่จำเป็นต้องถูกจัดตั้งอย่างเป็นระบบ หรือใช้ความรุนแรง จนกลายเป็นการปฏิบัติเสมอไป “การต่อต้าน” สามารถเกิดขึ้นได้ในชีวิตประจำวันของปัจเจกบุคคล และจุดประสงค์ของการต่อต้านอาจ ไม่จำเป็นต้องพุ่งเป้าไปที่การเปลี่ยนแปลงระบบ ซึ่งครอบงำผู้ตกเป็นรองเสมอไป หากแต่จุดประสงค์ของการต่อต้าน อาจเป็นไปเพื่อการอยู่รอดเลี้ยงชีวิต การทำให้ตัวเองแน่ใจว่า มีความปลอดภัยในการยังชีพและการมีชีวิตอยู่

Scott (1990) ยังได้เสนอมุมมองการต่อต้านที่เรียกว่า “การต่อต้านอย่างแอบแฝง” (hidden transcripts) เพื่อทำความเข้าใจการตีความ กับการปฏิบัติการทางการเมือง ของกลุ่มผู้ด้อยอำนาจ โดยศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ของกลุ่มผู้ไร้อำนาจที่ถูกกดขี่บังคับว่าจะปรับยุทธวิธีในการแสดงอำนาจของตนอย่างไร จึงให้ความสำคัญต่อ “จิตสำนึก” ในการต่อต้านของผู้ถูกกดขี่ ไม่ว่าการต่อต้านนั้น จะเป็นแบบจัดตั้งหรือซ่อนเร้นก็ตาม เขาได้ให้ความสำคัญกับสามัญสำนึกในชีวิตประจำวัน เน้นการต่อต้านที่ไร้การจัดตั้งและเป็นไปเอง ความจงใจและจิตสำนึกมีผลต่อการทำให้พื้นที่ของการต่อต้าน คูเป็นพื้นที่ที่เป็นขั้วตรงกันข้าม แยกออกได้ต่างหาก และดูเหมือนว่าเป็นพื้นที่อิสระจากอำนาจและการกดขี่ ทั้งนี้ มัวร์ (Moore, 1997 อ้างใน อภิญา เฟื่องฟูสกุล, 2543ก) เรียกการเสนอภาพการต่อต้านเช่นนี้ว่า ทำให้การต่อต้านกลายเป็นเรื่องอุดมคติและโรแมนติก

จะเห็นว่าการค้นพบแสวงหาพื้นที่ภายนอกที่ตรงกันข้ามกับอำนาจ เป็นการช่วยตอกย้ำมุมมองการต่อต้านแบบเดิมๆ ที่มองการต่อต้านกับอำนาจเป็นขั้วที่ตรงกันข้ามกัน หากพิจารณาจากมุมมองของ Hall (1991อ้างใน อภิญา เฟื่องฟูสกุล, 2543 ก)ที่ว่า “ไม่มีวัฒนธรรมมวลชนใดๆที่เป็นอิสระอย่างสิ้นเชิงจากการครอบงำของอำนาจในระบบที่ใหญ่กว่า” ดังนั้นเมื่อพิจารณาร่วมกับตรรกะเกี่ยวกับ both /and logic ของ Derrida (1976) “การต่อต้าน”จึงไม่ใช่สิ่งที่อยู่ตรงข้ามกับอำนาจ แต่ทว่าเป็นการผนวกรวมเอาสองสิ่งเข้าไว้ด้วยกัน ดังนั้น เทคนิคของอำนาจและการต่อต้านระหว่างเพศ จึงไม่ใช่การเข้าไปยึดกุมพื้นที่อำนาจเดิมของผู้ชาย หรือการสร้างอำนาจใหม่ของผู้หญิง ทำให้กลายเป็นการแบ่งขั้วตรงกันข้ามของอำนาจอย่างไม่สิ้นสุด

อีกมุมมองหนึ่งของแนวคิดเรื่องพื้นที่ (space) ซึ่งนักคิดแนวหลังสมัยใหม่เชื่อว่าพื้นที่ทางภูมิศาสตร์มีลักษณะเช่นเดียวกับพื้นที่ที่ถูกสร้างขึ้น (hyperspace) อาจจะถูก สร้าง ลบ หรือขยาย ได้ด้วยจิตปรารถนาของมนุษย์ เจมสัน กล่าวถึงพื้นที่แบบหลังสมัยใหม่ว่า เป็นพื้นที่ที่มนุษย์ไม่สามารถจัดวางตำแหน่งให้กับตัวเองได้ หรือไม่รู้ตำแหน่งแห่งที่ของตัวเองในสังคม และมองว่า

พื้นที่มีลักษณะเลื่อนไหล ไม่ตายตัว และทำนายไม่ได้ ก่อให้เกิดความรู้สึกต่อพื้นที่ในยุคนี้ว่า ทำให้คนมีงานไม่รู้ทิศทาง (Jameson, 1992 อ้างใน จันทน์ เจริญศรี, 2544) นอกจากนี้ยังมองว่าเวลาและพื้นที่ในทัศนภาพแบบสมัยใหม่ มีสมมุติฐานที่ช่วยในการย้ายถ่ายเทควบคุมและเป็นเครื่องมือในการใช้อำนาจ ดังที่งานของ Foucault (1977) พูดถึงการใช้เวลา และ พื้นที่ เพื่อควบคุมปัจเจกบุคคลในสถาบันเบ็ดเสร็จต่างๆ เช่น คุก โรงเรียน ฯลฯ

ดังนั้นแนวคิดพื้นที่ทางสังคมใหม่หรือพื้นที่ที่สาม (third space) ตามความคิดเห็นของ Hall (1991 อ้างใน อนุญญา เฟื่องฟูสกุล, 2543) ยังถือเป็นการต่อต้านในความหมายใหม่ๆ มากมาย และเปิดมิติการต่อต้านจากบุคคล ซึ่งในความเป็นจริงแล้วการเกิดขึ้นของอัตลักษณ์หนึ่ง ก็เท่ากับว่ามีการเปิดพื้นที่ทางสังคมแล้ว ยิ่งถ้าเกิดมากขึ้นก็มักจะนำมาซึ่งรูปแบบของกลุ่มย่อยและวัฒนธรรมย่อยในสังคมได้ต่อไป ซึ่งเป็นการใช้ตำแหน่งแห่งที่ทางสังคม ให้มีจุดที่ยืนให้รู้ว่าอยู่ตรงไหนในสังคม เพราะ“การต่อต้าน” ไม่จำเป็นที่จะต้องกล่าวถึงในมุมมองและมิติเกี่ยวกับการโค่นล้มอำนาจเพียงอย่างเดียว เพียงแค่ปรับเปลี่ยนการให้ความหมายก็พอ นอกจากนี้แล้วพื้นที่ที่สามยังเป็นพื้นที่ที่ไม่ยอมหยุดนิ่งให้กับคำนิยามที่ตายตัว แต่เป็นพื้นที่ที่เปิดให้เห็นการปะทะประสานการป้องกันตนเอง รวมทั้งเป็นการเปิดพื้นที่ให้เห็น “การต่อรอง” เพื่อนำไปสู่การสร้างใหม่ของความเป็นเพศและการนิยามที่หลากหลายของตัวปัจเจกเอง (ศิริจินดา ทองจินดา, 2547)

จากการศึกษาของลัดดาวัลย์ ตะมาฟู (2548) ในประเด็นพื้นที่ที่สาม กรณีศึกษาอัตลักษณ์ของนักบวชหญิง “แม่ชี” โดยศึกษาผ่านการกระทำ และการปฏิบัติในชีวิตประจำวันของผู้หญิงในสถานการณ์ต่างๆ ผ่านแนวคิดเรื่อง “การต่อต้าน” ซึ่งประเด็นนี้จะช่วยลดความขัดแย้งระหว่างแนวคิดที่ให้ความสำคัญแก่โครงสร้าง และแนวคิดที่เน้นปัจเจก เพราะไม่ได้เป็นการสร้างสถาบันอำนาจใหม่ หรือถอยห่างจากโครงสร้างอำนาจเดิม แต่เป็นการต่อต้านที่อยู่ในพื้นที่ หรือบริบทของอำนาจเดิม หรือในพื้นที่ของอำนาจในบริบทใหม่ โดยประดิษฐ์คิดค้นหนทางแทรกตัวไปมา ในสุญญากาศของอำนาจที่ครอบงำอยู่ ทำให้เกิดมิติที่มีสีสันและสร้างสรรค์ของการต่อต้าน

จะเห็นว่า “พื้นที่ที่สาม” ก็คือ การปฏิเสธที่จะหยุดนิ่งหรือลงหลักปักราก กับการนิยามความหมายหรืออัตลักษณ์ใดๆ อย่างตายตัว พื้นที่นี้ไม่จำเป็นต้องอยู่นอกพื้นที่ไปจากพื้นที่ของอำนาจและการกดขี่ครอบงำ เพราะไม่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจใดที่จะสมบูรณ์ เมื่อพื้นที่ของอำนาจเองก็เลื่อนไหลได้ จึงทำให้เกิดช่องว่างที่ “ปัจเจก” สามารถเคลื่อนไหวในระหว่างพื้นที่ของอำนาจนั้นๆ ในแง่นี้ทั้งอำนาจและการต่อต้านจึงไม่ได้เป็นอิสระจากกันและกัน “การต่อต้าน” จึงหมายถึง การไม่ยอมถูกจัดให้อยู่ในพื้นที่ที่กำหนดให้ ซึ่งมียุทธศาสตร์หลายอย่าง เช่น การทำเส้นกั้นระหว่างพื้นที่ที่เกิดความคลุมเครือสับสน หรือกระโดดไปมาระหว่างมิติเชิงพื้นที่ในระดับต่างๆ ตลอดจนการสร้างอัตลักษณ์ผสมผสาน หรือ hybrid identity (อนุญญา เฟื่องฟูสกุล, 2543 ค : 88) ดังนั้นจะเห็นว่า

การต่อต้านในความหมายของการเมืองเชิงพื้นที่ (politic of location) จึงช่วยเปิดมิติของการต่อต้านให้กว้างขวางออกไป ปัจเจกสามารถประดิษฐ์คิดค้นรูปแบบใหม่ๆของการขบถ ด้วยวิธีการยักย้ายถ่ายเทพื้นที่ได้ไม่สิ้นสุดและการต่อต้านไม่จำเป็นต้องมีเป้าหมาย โคนล้มอำนาจเก่า หรือ ประกาศความเป็นปึกแผ่นชัดเจน

ในทัศนะของ Pile and Keith (1997) จะเห็นภาพการต่อต้านจากผู้ที่ถูกกดขี่หรือผู้ที่ใช้อำนาจนั้น ในที่ที่ปฏิบัติการของการต่อต้านเกิดขึ้น ผ่านพื้นที่ภูมิศาสตร์ที่แน่นอน เช่น บนถนน ชาติ ดินแดน เป็นต้น หรือแม้กระทั่งการต่อต้านนั้น จะเกิดขึ้นแบบใกล้ชิดกับศูนย์กลางอำนาจ แนวคิด“พื้นที่ที่สาม”จึงเกิดขึ้น เพื่อการปฏิเสธที่จะหยุดนิ่ง หรือลงหลักปักรากอย่างตายตัว พื้นที่นี้อาจไม่จำเป็นต้องอยู่นอกพื้นที่ไปจากพื้นที่ของ “อำนาจ” และ “การกดขี่” เพราะพื้นที่อำนาจเองก็เลื่อนไหลได้จึงทำให้เกิดช่องว่างที่ปัจเจกสามารถเคลื่อนไหวในพื้นที่ของอำนาจนั้น เพราะฉะนั้น ทั้งการครอบงำ (domination) และการต่อต้าน (resistance) จึงไม่อาจเป็นอิสระจากกัน “การต่อต้าน” จึงอาจหมายถึงการไม่ยอมถูกจัดให้อยู่ในพื้นที่ที่กำหนดให้ ซึ่งมียุทธศาสตร์ที่หลากหลาย แต่ต้องการเน้นศึกษาศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงของผู้ปฏิบัติการ

กรณีงานของ Mills (1993) ที่ศึกษาแรงงานหญิงอีสานจากชุมชนหมู่บ้านแห่งหนึ่งในที่ ย้ายถิ่นเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ พบว่าผู้หญิงอีสานกลุ่มดังกล่าวต้องเผชิญความขัดแย้งในตัวเอง อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในแง่ที่ต้องอยู่กับบริบทของชุมชนหมู่บ้าน ที่ยังคงติดขัดกับประเพณีและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม กับบริบทของชุมชนเมืองที่ทันสมัยมากกว่า หรือในงานของ ยศ สันตสมบัติ (2535) “แม่หญิงสีขาวตัว: ชุมชนและการค้าประเวณีในสังคมไทย” ที่เสนอภาพของผู้หญิงในสังคม วัฒนธรรมหมู่บ้านภาคเหนือ ที่ถูกครอบงำทางระบบการศึกษาและวัฒนธรรมจากศูนย์กลางของรัฐ ชาติ อุดมการณ์บริโภคนิยมและความทันสมัย การเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขทางสังคมของการผลิตใน ชุมชนชนบท ส่งผลให้บทบาทและฐานะของผู้หญิงต่ำลงผู้หญิง ถูกผลักออกจากการเป็นผู้ผลิตใน ภาคเกษตร และกลายมาเป็นสินค้าคุณภาพดีราคาถูก เพื่อป้อนตลาดการค้าประเวณี ซึ่งขยายตัวและ มีความต้องการสินค้าเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

ผู้หญิงในทั้งสองกรณี ต้องถูกกลไกวาทกรรมการพัฒนาของชาติ และบริบทสังคมที่ให้อำนาจชายเป็นใหญ่บีบบังคับผลักดันให้พลัดถิ่นที่อยู่อาศัยเดิม เข้ามาทำหน้าที่ของลูกสาว แม่ เมีย พี่สาว หรือน้องสาว ที่ต้องรับผิดชอบในการหารายได้มาจุนเจือครอบครัว และสวมบทบาทของผู้หญิงสมัยใหม่ที่ทำงานในเมือง มีรายได้เลี้ยงตนเองและอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ต่างจากหมู่บ้านของตนอย่างสิ้นเชิง โลกทัศน์ ประสบการณ์ และปัญหาต่างๆที่ผู้หญิงกลุ่มนี้กำลังประสบอยู่ จึงแตกต่างไปจากรุ่นแม่หรือรุ่นก่อนหน้านั้นประสบมาก่อนอย่างสิ้นเชิง ในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมอย่างรุนแรงของสังคมโลกและสังคมไทยในปัจจุบัน

งานของนิวัตรค้นพบว่า การเข้าสู่การค้าประเวณีของหญิงสาวจากชนบทภาคเหนือ เกี่ยวข้องโดยมีนัยสำคัญกับการคาดหวังของครอบครัวต่อบทบาทของลูกสาว ในการเป็นผู้รับผิดชอบต่อความอยู่รอดอย่างต่อเนื่องของครอบครัว กล่าวคือภายใต้กลไกทางอุดมการณ์ “ผีปู้ย่า” มีการจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงความคาดหวังของครอบครัวต่อหน้าที่ลูกสาว ว่าเป็นเสมือนปัจจัยการผลิตของครอบครัว ภายใต้ความสัมพันธ์ในระบบครอบครัว เครือญาติ ซึ่งเพศและร่างกายของลูกสาว ถูกคาดหวังว่าจะใช้ไปในการขยายเครือข่ายความสัมพันธ์ทางแรงงาน เพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและความอยู่รอดอย่างต่อเนื่องของครอบครัว (นิวัตร สุวรรณพัฒนา, 2541) ซึ่งงานของ กัลยา จุฬารัฐกร (2551) ได้กล่าวถึงพ่อแม่ชาวม้งที่ตั้งความคาดหวังและให้ความหมายกับการเป็นลูกสาวที่เกิดใหม่ โดยญาติพี่น้องที่มาเยี่ยมจะพูดกันว่า “โอได้ลูกสาวหรือ ดี..จะได้มีคนทำข้าวและเอาน้ำให้กิน” เมื่อลูกสาวโตพอที่จะช่วยเหลือตัวเองได้แล้ว ก็จะช่วยแบ่งเบาภาระงานในบ้าน รวมไปถึงงานในไร่ แต่ลูกสาวชาวม้งปัจจุบันต้องปรับตัวดิ้นรนเพื่อหาพื้นที่ในการทำงานนอกบริบทเดิม คือเข้ามาอยู่ในเมืองมากขึ้น

ชลดา มนตรีวัด (2544) ตอกย้ำว่าการประดิษฐ์สร้างความเป็นหญิงชายทางสังคม และวัฒนธรรมมาหู่ ล้วนตอกย้ำถึงระบบโครงสร้างของชุมชน วิธีคิดตามแนวคิดดั้งเดิมของชาวล่าหู่ และความคาดหวังต่างๆ ที่ชุมชนมีต่อสมาชิกของตนอย่างเห็นได้ชัด และส่งผลอย่างมีนัยสำคัญกับความคาดหวังของชุมชน ต่อบทบาทหน้าที่ของผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย ในเรื่องความอยู่รอดของครอบครัว ทำให้เห็นความเหลื่อมล้ำระหว่างเพศในชุมชนล่าหู่อย่างชัดเจน

จากการศึกษาล่าสุดของ กรองทอง สุดประเสริฐ (2551) เกี่ยวกับ “การปรับความสัมพันธ์ระหว่างเพศของผู้หญิงม้งค้าผ้าใยถักของ: จากหมู่บ้านสู่ตลาดค้าผ้า” โดยหยิบยกกรณีศึกษาชีวิตผู้หญิงที่แต่งงานมีครอบครัวแล้ว สถานภาพแม่ค้าม้ง 4 คนในครัวเรือนที่มีฐานะปานกลาง ค่อนข้างดี และดี โดยแต่ละคนปรับใช้ทุนทางสังคมประเภทต่างๆ ที่มีอยู่ในเวทีการค้าต่อสู้อยู่ในฐานะเป็นผู้กระทำการ (agency) เพื่อปรับเปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่เพื่อต่อรองความสัมพันธ์กับคนกลุ่มต่างๆ อย่างไรก็ดีตามผู้หญิงม้งทุกคนก็ยังไม่หลุดจากสภาพที่ยังต้องอาศัยโครงสร้างความสัมพันธ์ของผู้ชายเป็นเครื่องมือในการใช้อำนาจต่อรองและเปิดพื้นที่ทางสังคม

แม้แต่การสร้างเครือข่ายทางสังคม ก็ยังมีลักษณะเป็นระบบความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนกันอยู่ คือเครือข่ายที่เกิดจากความสัมพันธ์ของแซ่ตระกูลสามี และเครือข่ายที่เกิดจากความสัมพันธ์ทางการค้า แต่เครือข่ายดังกล่าวยังไม่สามารถเปลี่ยนแปลงสังคมชายเป็นใหญ่ของม้งได้ ผู้หญิงยังยอมรับอำนาจที่เหนือกว่าของผู้ชาย แต่เป็นอำนาจที่มีเสียงของผู้หญิงก้องอยู่ด้วย และได้รับการยอมรับในระดับเครือญาติ ทำให้ผู้หญิงม้งไม่รู้สึกโดดเดี่ยวในการเผชิญกับความรุนแรงเชิงโครงสร้างทางสังคมที่ชายเป็นใหญ่ และการต่อรองความสัมพันธ์ระหว่างเพศของผู้หญิงม้งภายใต้

แนวคิดพื้นที่ที่สาม ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เกิดขึ้นเพื่อการต่อรองอำนาจ โดยพิจารณาผ่านการปรับความสัมพันธ์ในครัวเรือนในระบบการผลิต ความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้หญิงมั่งในชุมชน และความสัมพันธ์กับพื้นที่ทางสังคมภายนอกชุมชน

สถานการณ์สังคมปัจจุบันมีส่วนผลักดันให้ทั้งหญิงชายชาวมั่ง ซึ่งเผชิญกับปัญหากรอบด้านเช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่ต้องปรับตัวเข้าสู่โลกยุคหลังสมัยใหม่ การหลั่งไหลของคนเข้าสู่เมืองหรือข้ามถิ่นรวดเร็วมากขึ้นและมาจากทุกทิศทุกทาง ก่อให้เกิดการสร้างชุมชนข้ามถิ่น เช่นปรากฏการณ์ของชุมชนมั่งข้ามถิ่น (translocation) ทั้งในประเทศไทย ลาว และไกลถึงยุโรป อเมริกา และออสเตรเลีย ยังมีเครือข่ายความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันเพราะ “ชุมชน” ก็คือ “คนที่ติดต่อสร้างเครือข่ายสัมพันธ์กัน” ดังนั้นภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์จะเกิดการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง รัฐบาลจะเริ่มอ่อนตัวลงสูญเสียอำนาจ เพราะคนที่ถูกประทับตราว่าเป็นคนอื่นหรือคนชายขอบจะสู้ จะเถียง จะต่อต้าน ไม่ยอมถูกควบคุมยกเว้นคนที่ได้รับประโยชน์จากรัฐชาติ

1.4 กรอบคิดในการศึกษา

การศึกษาชิ้นนี้ต้องการศึกษาและทำความเข้าใจ ความสัมพันธ์เชื่อมโยงแนวคิดที่สำคัญ 3 แนวคิด คือ อัตลักษณ์ชาติพันธุ์มั่งกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศ กระบวนการทำให้เป็นชายขอบ และพื้นที่ที่สามกับการเพิ่มพลังอำนาจต่อรอง จากแนวคำถามของการศึกษาชิ้นนี้ ประเด็นคำถามหลักเป็นการศึกษากระบวนการกลายเป็นชายขอบ ของผู้หญิงมั่งกลุ่มหนึ่งในบริบทเดิมของสังคมที่ชายเป็นใหญ่ ในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของโครงสร้างทางสังคมจารีตประเพณีซึ่งแต่ก่อนผู้หญิงมั่งยังดำเนินชีวิตอยู่ได้แต่ปัจจุบันอยู่ไม่ได้นั่นเป็นเพราะอะไร และวิถีคิดของกลุ่มชาติพันธุ์มั่งในมิติด้านความสัมพันธ์ในครอบครัว เครือญาติ ชนชั้น วิธีการผลิต ความสัมพันธ์ทางเพศ ฯลฯ

การขยายตัวของโลกาภิวัตน์ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไรในสังคมและวัฒนธรรมมั่ง และในกรณีที่ผู้หญิงมั่งกลุ่มหนึ่งถูกกดขี่หรือถูกเบียดขับจากครอบครัวหรือชุมชนที่ใช้ “อำนาจของวาทกรรม” ซึ่งเป็นเครื่องมืออำนาจลادในยุคนั้นสมัย ผลักดันให้ผู้หญิงมั่งกลุ่มนี้มีเงื่อนไขในชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป ต้องย้ายถิ่นเข้ามาดิ้นรนต่อสู้เพื่อความอยู่รอดในบริบทของเมืองเชียงใหม่ และเมื่อผู้หญิงถูกขับออกไปอยู่พื้นที่ข้างนอก จะมีผลอย่างไรต่อสภาพความสัมพันธ์ทางเพศสภาพและการผลิตในบริบทเดิม การหลุดออกจากบริบทเดิมหรือจากพื้นที่กายภาพเดิมมีกระบวนการปรับตัวและวิธีการที่หลากหลายในการต่อรองอย่างไร มีโอกาสต่อรองในบริบทเดิมหรือไม่อย่างไร ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างผู้หญิงมั่งในวัยเดียวกันที่ยังไม่หลุดจากบริบทเดิมด้วยว่าเป็นอย่างไร

ผู้ศึกษายังต้องการทำความเข้าใจความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ของผู้หญิงม้งในฐานะที่เป็น “ผู้กระทำการ” (agent) นั้น ไม่ได้ถูกตีตรา ถูกนิยาม หรือถูกจัดวางให้ขึ้นอยู่กับพื้นที่ดั้งเดิมอีกต่อไป (Smadar and Swedenberg, 1996) แต่จะเลื่อนไหลขยับตัวตามตำแหน่งแห่งที่ ในปริภูมิพลระดับท้องถิ่นและเชื่อมโยงกับระดับโลก เป็นการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ให้กับตัวตนของปัจเจกหรือกลุ่ม โดยมีตรรกะของเศรษฐศาสตร์การเมืองของโลกาภิวัตน์ เข้ามาเป็นปัจจัยในการควบคุมจัดวางในบริบทใหม่ และพื้นที่ในการปฏิบัติการทางสังคมของตัวตนใหม่นี้ จะเป็นพื้นที่ที่ไม่ได้เป็นบ้านเกิดแต่เป็นเมืองนอน เป็นพื้นที่ที่สามทั้งกาลและเทศะ กล่าวที่จะผสมผสานระหว่างสิ่งที่เป็นคู่ตรงกันข้าม และจะเกิดปฏิสัมพันธ์ของชายขอบหลายๆชายขอบในพื้นที่ศูนย์กลาง

เนื่องจากงานชิ้นนี้เกี่ยวข้องโดยตรงกับการต่อยอดทักษะด้านการตัดเย็บเสื้อผ้า ซึ่งผู้หญิงม้งมีพื้นฐานเดิมเป็นทุนทางสังคมที่สืบทอดมาหลายชั่วอายุคนแล้ว ดังนั้นผู้ศึกษาจึงนำแนวคิด Bourdieu (2002) มาใช้วิเคราะห์ชีวิตของกรณีศึกษาแต่ละคน เพราะแต่ละคนมีทุนแต่ละประเภทแตกต่างกัน และสามารถนำทุนแต่ละด้านมาปรับใช้ในการต่อรองความสัมพันธ์ระหว่างเพศในเรื่องต่างๆ เครื่องมือของบูร์ดิเยอได้ถูกนำไปใช้ในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์เป็นส่วนใหญ่ เพราะสามารถนำมาใช้ศึกษาปรากฏการณ์ต่างๆของสังคม 5 ประการ ปฏิบัติการ ปริภูมิพล (field) ทุน ฮาบิทัส (habitus) และผู้กระทำการ

เพื่อหลีกเลี่ยงปรากฏการณ์แบบขั้วขัดแย้ง (dichotomy) หรือไปให้พ้นจากขั้วขัดแย้งระหว่างโครงสร้างและผู้กระทำการ Bourdieu อธิบายความสัมพันธ์ทางสังคมผ่านทฤษฎีว่าด้วยปฏิบัติการ ซึ่งเกิดในอาณาบริเวณพื้นที่ของการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศ เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ของตำแหน่งแห่งที่ เป็นเวทีแห่งความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเป็นปกติในลักษณะของชีวิตทางสังคม ความขัดแย้งในการดิ้นรนต่อสู้เพื่อยกระดับสถานะภาพของผู้กระทำการคือ ตัวผู้หญิงม้งเอง ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติการอยู่ในอาณาบริเวณซึ่งเป็นโครงสร้างไม่ใช่เรื่องของสถาบัน แต่เป็นเวทีของการแข่งขันเพื่อแย่งชิงอำนาจ บูร์ดิเยอมองเห็นว่าชีวิตคือกระบวนการ คือความเคลื่อนไหว และการต่อสู้ อาณาบริเวณจึงเปรียบเป็นพื้นที่แข่งขัน ที่ผู้กระทำการแต่ละคนจะใช้ทุนประเภทต่างๆที่มีอยู่ไม่ว่าจะเป็นทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมและทุนเชิงสัญลักษณ์ เพราะมนุษย์ใช้ทุนแต่ละประเภทอยู่ตลอดเวลาในชีวิตประจำวัน ในการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์และพรมแดนของอาณาบริเวณที่เลื่อนไหลตลอดเวลา และทุนแต่ละประเภทสามารถเปลี่ยนไปมาได้ โดยขึ้นอยู่กับสถานการณ์สังคมในขณะนั้น

โดยเฉพาะประเด็นเรื่อง Habitus ของบูร์ดิเยอ ที่หมายถึง ระบบคุณค่า ระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆที่ถูกผลิตขึ้นและถูกใช้ หรือเป็นที่ยอมรับในการปฏิบัติของคนที่อยู่ในสังคม โดยมองแตกต่างจาก “การถูกกำหนดโดยโครงสร้าง” แต่เน้นความสำคัญอยู่ที่ความเป็นผู้กระทำการ ของปัจเจกที่อยู่

ภายใต้กรอบของโครงสร้างสังคม ระเบียบในสังคมมีกฎเกณฑ์ตายตัวแต่อย่างใด แต่เป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในการรับรู้ของปัจเจกแต่ละคน ที่เป็นผู้กระทำการและเห็นความแตกต่างของปฏิบัติการที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ดังนั้นทางเลือกในการกระทำของปัจเจก จึงไม่ใช่เพียงผลโดยตรงจากการตอบโต้ต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้น หรือจากกฎเกณฑ์ที่ครอบคลุมชีวิต แต่เกิดจากการเลือกของผู้กระทำการที่ตอบสนองต่อสถานการณ์หนึ่งๆ ที่ต่างกันไป และเมื่อเชื่อมโยงแนวคิด Habitus และ Practice จะเห็นว่าปฏิบัติการในมุมมองของบูร์ดิเยอร์ คือการให้ความสำคัญต่อการกระทำของปัจเจก

แนวคิดหลักอีกเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับพื้นที่ เพื่อช่วยในการเข้าใจสถานภาพและบทบาทของผู้หญิง ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์อยู่ในพื้นที่ต่างๆ ที่ต้องดำเนินกิจกรรมโยกเคลื่อนไหลไปมา คือพื้นที่ทำงานในเมือง และพื้นที่ทำงานภายในครอบครัวในหมู่บ้าน ประเด็นพื้นที่ (place) บนความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและอำนาจ ของ Gupta and Furguson (1997) กระบวนการสร้างพื้นที่ที่มีการตอบโต้และไม่หยุดนิ่ง รวมทั้งคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ ที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องซึ่งเป็นผลมาจากการเมืองเศรษฐกิจในระดับโลก ดังนั้นการพิจารณาเงื่อนไขสภาพแวดล้อมในการเจรจาต่อรองของผู้หญิง เป็นไปเพื่อปรับเปลี่ยนการเสริมพลังต่อรองความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศ

แนวคิดเรื่องพื้นที่ที่สาม ที่ใช้ในงานวิจัยของ Law (1997 อ้างในกรทอง, 2551) ในการศึกษาผู้หญิงชาวฟิลิปปินส์ที่ทำงานในบาร์เบียร์ ได้สะท้อนให้เห็นระดับและวิธีการต่อรองอำนาจของผู้หญิงว่า มีความสัมพันธ์กับเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอย่างแน่นแฟ้น รวมทั้งบริบทและตำแหน่งแห่งที่ของผู้หญิง ยังเป็นตัวแปรสำคัญต่อยุทธวิธีของการต่อรองเป็นอย่างยิ่ง โดยพิจารณาในฐานะพื้นที่ของการเจรจาต่อรองเป็นกระบวนการปรับเปลี่ยนจุดเผชิญหน้า เพื่อลดทอนอำนาจของอีกฝ่ายหนึ่ง และเพื่อก้าวข้ามมุมมองคนละขั้วระหว่างพื้นที่ต่อต้านและ พื้นที่อิสระจากการกดขี่ อภิญา เฟื่องฟูสกุล (2543) ได้เสริมแนวคิดเรื่องพื้นที่ที่สามว่า หาได้เป็นพื้นที่ที่หลุดพ้นจากพื้นที่ทั้งสองอย่างเด็ดขาด แต่ช่วยขยายพื้นที่การต่อรองอำนาจให้กว้างขวางขึ้น เพราะอำนาจของผู้ด้อยกว่านั้นเลื่อนไหล ไม่หยุดนิ่งและไม่สามารถตีกรอบได้

ดังนั้นการปรับความสัมพันธ์จึงไม่ใช่การต่อต้าน ที่ยืนอยู่ตรงข้ามกับการถูกกดขี่เท่านั้น แต่กลายเป็นการปรับความสัมพันธ์ที่ปราศจากความชัดเจนของอำนาจในการต่อต้าน ไม่จำเป็นต้องหักล้างหรือโค่นล้มอำนาจเดิม ดังนั้นตามนัยยะนี้ผู้หญิงสามารถสร้างพื้นที่ที่สามได้ในทุกๆ พื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ที่ถูกผลิตสร้างด้วยอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ ในครอบครัว ชุมชน หรือพื้นที่ต่อรองในที่ปฏิบัติการหรือที่ทำงาน ในสถานที่ปฏิบัติการและพื้นที่อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการทำงาน ซึ่งเป็นพื้นที่เฉพาะของผู้หญิง ผู้หญิงจะต่อรองอย่างไร ทั้งในบริบทใหม่และบริบทข้ามถิ่น โดย

เชื่อมโยงกับแนวคิดของ Foucault (1984) เรื่องอำนาจที่ไม่ได้มีแต่ด้านลบในแง่ของการกดขี่และควบคุม แต่อำนาจยังสร้างสรรค์ผลผลิตไม่ว่าจะเป็นความสุข รูปแบบของความรู้และวาทกรรมต่างๆ เป็นการให้ความหมายที่มีนัยใน “การเสริมสร้างอำนาจ” (empowerment) ด้วย เพราะ “พื้นที่คือรากฐานของการทำงานของอำนาจทุกชนิด” อำนาจมีอยู่ในทุกหนทุกแห่ง กระจายอยู่เต็มพื้นที่ในสังคม มีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างกันออกไป ในแต่ละจุดของพื้นที่ที่มีอำนาจแสดง “ปฏิบัติการ” อยู่ ดังนั้นจึงไม่มีใครสามารถผูกขาดอำนาจไว้แต่ผู้เดียวได้ ตรงกันข้ามทุกคนสามารถสร้างสรรคอำนาจขึ้นมาได้ทั้งสิ้น ทั้งนี้โดยขึ้นอยู่กับบริบทและเงื่อนไขต่างๆ ที่จะเสริมสร้างอำนาจกันมากขึ้นแค่นั้น (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544)

งานศึกษาชิ้นนี้เป็นการเขียนถึง “คนอื่น” ที่ถูกระบวนกรสร้างรัฐชาติไทย ใช้ปฏิบัติการเชิงอำนาจของวาทกรรมการจำแนกแยกพวก ผ่านทางระบบการศึกษาตั้งแต่อนุบาลถึงมหาวิทยาลัย เปลี่ยนวิธีคิดและมองความหลากหลายเป็นความแตกต่าง แบ่งคนในชาติที่เคยอยู่ร่วมกันมาเป็นคนไทยและคนอื่น โดยการตีตรากลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายในภาคเหนือว่าเป็น คนชายขอบ คนพลัดถิ่นชาวเขา คนดอยสกปรก เป็นต้น จึงเป็นการประทับตรา (stigmatization) จากกระบวนการสร้างรัฐชาติไทยดังที่ Goffman (อ้างใน Philip Manning, 1992) ว่าการถูกตีตราของคนชายขอบในแง่ของอัตลักษณ์ทางสังคม ทำให้เกิดช่องว่างระหว่าง “ควรจะเป็น” (virtual) และ “เป็นจริง” (actual) ทั้งๆที่กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆก็มีภูมิปัญญา ที่เป็นพลังทางวัฒนธรรม ในการเผชิญหน้ากับการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีศักยภาพในการปรับตัวสืบสานชีวิตของตนได้เช่นเดียวกับคนทั่วไป หากเราสามารถถอดคอคติทางชาติพันธุ์ไปได้บ้าง “ความจริงของคนอื่น” ก็คงจะได้ช่วยผสมผสานความเข้าใจกลุ่มคนต่างวัฒนธรรม ก่อให้เกิดความเคารพและให้เกียรติในความเป็นคนเหมือนกันได้

1.5 ขอบเขตและวิธีการวิจัย

1.5.1 พื้นที่ และ กลุ่มกรณีศึกษา

ได้เลือกประเด็นศึกษา 4 กรณี ของ “ผู้หญิงม้ง” ที่มาจากชุมชนหมู่บ้านม้งในเขตพื้นที่อำเภอแม่วาง อำเภอฮอด และ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่และพื้นที่ อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ในช่วงอายุระหว่าง 25-45 ปี เป็นกรณีศึกษาในฐานะ “ผู้กระทำการ” (agent) ซึ่งมีพื้นฐานมาจากครอบครัวที่มีฐานะยากจนและประสบปัญหาหลากหลาย เช่น กรณีแม่เป็นหม้ายเนื่องจากเนื่องจากพ่อเสียชีวิต พ่อหรือสมาชิกในครอบครัวเข้าไปพัวพันในคดียาเสพติดและถูกจำคุกนานหลายปี ครอบครัวไม่มีที่ทำกินและประสบหนี้สินด้านการเกษตรซ้ำเติม ฯลฯ ผู้ศึกษาได้เลือก 4 กรณีศึกษา ของผู้หญิงม้งที่ได้ผ่านการอบรมอาชีพตัดเย็บเสื้อผ้าหลักสูตร 2 ปีที่บ้านมารีนาในช่วงปี

2520-2550 สองคนแรกได้ทำงานระยะหนึ่งตามความจำเป็นของแต่ละคนในตัวเมืองเชียงใหม่ หลังจากนั้นกลับไปแต่งงานและอยู่กับครอบครัวในหมู่บ้านเกิดของตนเอง และได้ปรับเปลี่ยนอาชีพที่เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตของตนในชุมชน ปัจจุบันคนหนึ่งเป็นแม่หม้ายลูกแปดและสืบทอดภูมิปัญญาจากแม่เป็นหมอสุนไพรพื้นบ้าน อีกคนเปิดร้านค้าขายของชำและทำสวนสตรอเบอรี่อยู่ในหมู่บ้านกับสามี อีก 2 กรณีศึกษา ยังทำงานอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอเมืองเชียงใหม่ โดยคนแรกประกอบอาชีพด้านธุรกิจงานผ้าของครอบครัวสามี และอีกคนยังเป็นโสดทำงานรับจ้างเป็นช่างตัดเย็บเสื้อผ้าในสถานประกอบการเกือบ 4 ปี ก่อนที่จะกลับคืนชุมชนของตนเองและเปิดกิจการรับตัดเย็บเสื้อผ้าที่บ้าน โดยมีแม่ที่เป็นหม้ายและพี่สาวโสดคอยสนับสนุนและให้กำลังใจ

1.5.2 หน่วยการวิเคราะห์

ประเด็นแรก ทำความเข้าใจเงื่อนไขและสาเหตุที่ทำให้ “ผู้หญิงม้ง” กลุ่มหนึ่งถูกผลักดันออกจากหมู่บ้าน เข้ามาแสวงหาพื้นที่และตำแหน่งแห่งที่ในเมืองเชียงใหม่ โดยมีหน่วยการวิเคราะห์ที่อยู่เบื้องหลังจากตัวตนของผู้หญิงม้งชายขอบกลุ่มนี้ บนพื้นที่ของความสัมพันธ์หญิงชาย (Gender Relation) ในสังคมม้ง

ประเด็นที่สอง พิจารณาจากการเข้าไปสัมผัสวิถีชีวิตผู้หญิงม้งกลุ่มนี้ผ่านเรื่องเล่าและปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน ท่าทีและการปรับเปลี่ยน การเพิ่มพลังต่อรองความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศเพื่อขยายพื้นที่ที่สามในการต่อรองให้ขยายกว้างออกไป

1.5.3 การเก็บข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้แบ่งการเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล ออกเป็น 2 ส่วน คือ

ก) ข้อมูลจากเอกสาร บทความ ตำรา งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และจากคำบอกเล่าของบรรพชนที่ยังมีชีวิตอยู่ในชุมชนต้นทางที่มาของกรณีศึกษาของผู้หญิงม้งเอง พื้นฐานเกี่ยวกับวิถีชีวิตในสังคมวัฒนธรรมชาติพันธุ์ม้ง โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงม้งตั้งแต่เกิดจนตาย สถานภาพและความสัมพันธ์หญิงชาย

ข) ข้อมูลจากงานภาคสนามเป็นข้อมูลเชิงลึกของกลุ่มผู้หญิงม้งที่เป็นกรณีศึกษา ด้านพื้นฐานชีวิตในครอบครัวจากบริบทชายเป็นใหญ่เดิม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศ ตลอดจนปัจจัยและเงื่อนไขที่ผลักดันให้กลายเป็นคนชายขอบและย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในพื้นที่ในเมืองเชียงใหม่ การปรับแนวทางการนำเสนอตัวตน เพื่อเปิดพื้นที่ใหม่ในการเพิ่มพลังอำนาจต่อรองความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงชาย ทั้งในบริบทใหม่ของสังคมพหุวัฒนธรรมในเมือง และบริบทเดิมครอบครัวและชุมชนม้ง โดยใช้วิธีการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Observation) จาก

การพูดคุยศึกษาประสบการณ์ เข้าร่วมกิจกรรมหรือมีส่วนร่วมในพื้นที่การทำงานภาคสนามของกลุ่มเป้าหมายและการสัมภาษณ์ (interview) แบบไม่เป็นทางการ กับกรณีศึกษาและจากความคิดเห็นและมุมมองจากประสบการณ์ของบุคคล ที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับกรณีศึกษา

เนื่องจากผู้ศึกษามีความสัมพันธ์กับกรณีศึกษาทั้ง 4 คน ในฐานะที่ผู้ศึกษาเป็นผู้ดูแลและอบรมเยาวชนสตรี ตลอดระยะเวลาการอบรมจนจบหลักสูตร 2 ปี ดังนั้นในระหว่างที่กรณีศึกษาเข้ามาอยู่ที่บ้านมารีนา ก็ได้ใช้ชีวิตร่วมกันและมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด เปรียบเสมือนเป็นสมาชิกครอบครัวเดียวกัน หลังจากที่ย้ายการอบรมแล้ว ก็ยังได้มีการติดต่อสัมพันธ์และเยี่ยมเยียนครอบครัวในหมู่บ้านเป็นระยะเวลายาวนานเกือบ 20 ปีมาแล้ว หลังจากที่ผู้ศึกษาได้มาศึกษาต่อ ก็ได้เข้าไปเยี่ยมครอบครัวของกรณีศึกษาในหมู่บ้านสี่หมู่บ้าน ในพื้นที่ อ.แม่วาง อ.จอมทอง อ.แม่แจ่ม เขต จ.เชียงใหม่ และหมู่บ้านที่ไกลที่สุดคือเขตพื้นที่ อ.เชียงของ จ.เชียงราย ได้มีโอกาสพักอยู่กับครอบครัวครั้งละ 2-3 วัน โดยเริ่มตั้งแต่ต้นปี พ.ศ.2550 จนถึงต้นปี พ.ศ.2554 โดยหมุนเวียนไปเยี่ยมครอบครัวละ 2-3 ครั้ง นอกจากนั้นได้ลงไปเยี่ยมศึกษาพื้นที่ของธุรกิจด้านผ้าที่ตลาดนัดจตุจักร กรุงเทพฯ โรงงานผลิตงานผ้าในระดับครอบครัว ห้องพักให้เช่าบริเวณชานเมืองเชียงใหม่ช่วงที่กรณีศึกษายังทำงานบริษัทผลิตงานผ้าใกล้เขต อ.สารภี ในการพูดคุยก็ได้ขออนุญาตกรณีศึกษาในการอัดบันทึกไว้ด้วย เพื่อข้อมูลที่ได้จะไม่คลาดเคลื่อน โดยใช้ภาษาไทย และกำเมืองสื่อสารกับผู้ให้ข้อมูล และขอใช้ชื่อเดิมของกรณีศึกษาในภาษาม้ง ด้วยเหตุนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ศึกษาและกรณีศึกษา จึงมิใช่เป็นเพียงนักวิจัยและผู้ถูกวิจัยหรือคนนอกเท่านั้น แต่เป็นความสัมพันธ์แบบใกล้ชิดสนิทสนม เหมือนเป็นคนในครอบครัวเดียวกัน

1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับการศึกษา

1.6.1 เข้าใจกระบวนการกลายเป็นชายขอบของผู้หญิงม้ง ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศในสังคมปิตาธิปไตย ที่เบียดขับให้ผู้หญิงม้งต้องออกจากบริบทของครอบครัวและเข้าไปเป็นแสวงหาโอกาสในการศึกษา อบรม และเป็นแรงงานฝีมือในตัวเมืองเมือง

1.6.2 เข้าใจเงื่อนไข ปัจจัยและรูปแบบของการเจรจาต่อรองในกระบวนการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศ ของ“ผู้หญิงม้ง” ที่มีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนทั้งในครอบครัวในพื้นที่หมู่บ้านและพื้นที่ทำงานในเมืองซึ่งเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม ที่ผู้หญิงม้งกำลังเผชิญหน้าอยู่

1.7 คำนิยามศัพท์

ความเป็นชายขอบ (Marginality) ในทางเศรษฐศาสตร์การเมืองในยุคหลังสมัยใหม่ หมายถึง ผู้คนที่ด้อยอำนาจ (the powerless) คนยากไร้ (the have-nots) และคนที่ตกเป็นเบี้ยล่าง (the

subordinate) ของคนกลุ่มใหญ่ ยิ่งหากเป็นกลุ่มคนชาติพันธุ์ คนกลุ่มน้อย เพศด้อย และไม่มีตำแหน่งแห่งที่ในสังคม หรือเรียกรวมๆว่ามีสถานะเป็น คนอื่น (the others) จึงทำให้กลุ่มคนเหล่านี้ตกอยู่ในสถานการณ์ที่ถูกกีดกันออกซ้ำแล้วซ้ำเล่า (multiple exclusions) แทบจะกล่าวได้ว่าศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ของคนเหล่านี้เท่ากับศูนย์ กลุ่มคนที่เรียกรวมๆกันว่าเป็น “คนที่ถูกกดทับไว้” ไม่ว่าจะเป็นชาติพันธุ์กลุ่มน้อย ผู้หญิง คนพิการ กลุ่มรักร่วมเพศ แม้แต่ชาวนาชาวไร่ ยากจน ไร้ที่ทำกินในสังคมไทย อาจกล่าวได้ว่าเป็นมวลชนชายขอบของสังคมใหญ่ (the marginal mass) คนเหล่านี้มักถูกกีดกันหรือเบียดขับออกจากสังคม ไม่ว่าจะเป็นบริบททางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาติพันธุ์กลุ่มน้อย ที่มักเรียกกันในวาทกรรมการพัฒนาว่าเป็น กลุ่มคนโลกที่สี่ หรือ the forth world (ชูศักดิ์ วิทย์ภักดี, 2541) ในงานศึกษาชิ้นนี้กลุ่มผู้ถูกทำให้เป็นคนชายขอบ คือกลุ่มผู้หญิงม้ง ซึ่งไร้สิทธิ ไร้เสียงในสังคมชายเป็นใหญ่ ของชาวม้งและในสังคมไทยโดยรวมด้วย

เพศภาวะ (Gender) คำนี้ถูกนำมาใช้โดยนักสตรีนิยมในราวคริสต์ทศวรรษที่ 1970 มโนทัศน์เพศภาวะถูกเสนอขึ้นมาเพื่อแยกแยะความแตกต่างให้คนในสังคมเห็นว่า สถานะทางเพศแบบไหนเป็นสถานะธรรมชาติ และสถานะทางเพศแบบไหนคือสิ่งประดิษฐ์ของสังคม (social invention) การวิเคราะห์แบบนี้แสดงให้เห็นความแตกแยกอย่างชัดเจนระหว่าง sex และ gender โดยอธิบายว่า ในขณะที่ “sex” เป็นสถานะที่แตกต่างกันระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย โดยมีร่างกาย (body) เป็นตัวกำหนด ซึ่งเป็นไปโดยธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ส่วน “gender” คือ สถานะที่แตกต่างกันระหว่างผู้หญิงและผู้ชายซึ่งสังคมเป็นผู้กำหนด และเป็นคุณสมบัติที่ผันแปรไปตามบริบททางวัฒนธรรมและเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์

ขณะเดียวกันมโนทัศน์ว่าด้วย gender ไม่ได้หยุดนิ่งตายตัว แต่เปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลา และได้กลายเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจ จนกระทั่งมีการพัฒนาวิชาการแขนงสตรีศึกษา (Women's Studies) ขึ้นมา ส่งผลให้มโนทัศน์เพศภาวะ ได้รับการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องตลอดช่วงระยะเวลาเกือบสี่สิบปีที่ผ่านมา ในส่วนของกระทรวงสาธารณสุขเกี่ยวกับประกอบร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองอนามัยการเจริญพันธุ์ โดยมีรายละเอียดในส่วนบทที่ 1 บททั่วไปของมาตราที่ 1 ดังต่อไปนี้ “เพศภาวะ” (gender) หมายความว่า ภาวะความเป็นหญิงชายที่ถูกกำหนดโดยปัจจัยแวดล้อมและสังคมวัฒนธรรมในช่วงเวลาหนึ่งๆ

1.8 เนื้อหาของวิทยานิพนธ์โดยสังเขป

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ประกอบด้วยเนื้อหา 7 บท ดังนี้

บทที่ 1 กล่าวถึงที่มา ความสำคัญของปัญหา ความสนใจที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ในการทำงานกับกลุ่มเยาวชนหญิงกลุ่มชาติพันธุ์ ก่อให้เกิดแรงจูงใจเลือกหัวข้อวิทยานิพนธ์ในประเด็นนี้ วัตถุประสงค์ของการศึกษา ทบทวนงานศึกษาและแนวทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง กรอบคิดในการศึกษา ขอบเขตและวิธีการวิจัย หน่วยการวิเคราะห์ พื้นที่ศึกษาและวิธีการเก็บข้อมูล ผลที่คาดว่าจะได้รับการศึกษา และเนื้อหาของวิทยานิพนธ์โดยสังเขป

บทที่ 2 กล่าวถึงผู้หญิงม้งในบริบทชายเป็นใหญ่ในสังคมม้ง บทบาททางด้านเศรษฐกิจและการผลิต ทางด้านสังคม ความเชื่อตามจารีตประเพณีเดิมต่อความเป็นหญิงชาย ที่นำไปสู่การหล่อหลอมความเป็นผู้หญิงม้งตามบทบาทสถานภาพแต่ละช่วงชีวิต รวมถึงการต่อรองอำนาจระหว่างเพศที่จะสะท้อนให้เห็นว่าผู้หญิงม้งถูกทำให้เป็นชายขอบอย่างไร ปัจจัยและเงื่อนไขด้านเศรษฐกิจการเมือง ด้านสังคม วัฒนธรรม กรณีแม่หม้าย หย่าร้าง ยาเสพติด ความสัมพันธ์กับเครือข่ายนอกชุมชน ที่ผลักดันผู้หญิงม้งให้หลุดออกไปจากกรอบครัว อพยพเข้ามาในสังคมเมืองเชียงใหม่ เพื่อหาโอกาสใหม่ๆทางเศรษฐกิจ การฝึกอาชีพ และการศึกษาต่อนอกระบบ ได้เปิดพื้นที่ใหม่เป็น “พื้นที่ของผู้หญิง” ที่ช่วยเสริมสร้างพลังอำนาจต่อรองและเป็นต้นทุนที่เข้มแข็งให้กับหญิงสาวคือแบบอย่างชีวิตและคำสั่งสอนของแม่ ซึ่งไม่ได้มุ่งครอบครองเป็นเจ้าของหรือทำลายล้าง แต่เป็นอำนาจในการเปลี่ยนแปลงจากปริณิณทลของความเป็นแม่

บทที่ 3 -6 ประสบการณ์ชีวิตจากกรณีศึกษาผู้หญิงม้งชายขอบจำนวน 4 คน กับกระบวนการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศ ในพื้นที่ที่สามซึ่งเป็นพื้นที่ที่ต่อรองอำนาจ ทั้งในพื้นที่ในบริบทสังคมชายเป็นใหญ่และในพื้นที่ใหม่ ที่ทับซ้อนอยู่ในพื้นที่ของการครอบงำ และ พื้นที่ของการต่อต้านชัดเจน

บทที่ 7 บทวิเคราะห์ การนำเสนอข้อค้นพบ และสรุปผลการศึกษา